

Materiały Konferencyjne

WSPÓLRACA TRANSGRANICZNA NA RZECZ BIORÓŻNORODNOŚCI I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU OBSZARÓW CENNYCH PRZYRODNICZO

**KONFERENCJA WARSZTATOWO-SEMINARYJNA I FESTIWAL
PROJEKTÓW**

25-28 LISTOPAD, 2010R

STRĘKOWA GÓRA, POLSKA

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Rzeczypospolitej Polskiej

Paweł Pogorzelski

Projekty międzynarodowe Gminy Zawady i LOT Brama na Bagna: nieoczekiwane sukcesy (added value) i niespodziewane problemy (unexpected failures) Studium Dwóch Przypadków

Niniejsza analiza jest jednym z działań projektu *Współpraca transgraniczna na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju obszarów cennych przyrodniczo* realizowanego przez *Lokalną Organizację Turystyczną Brama na Bagna* w partnerstwie z *PEIPSI, Center for Transboundary Cooperation*, Estonia oraz *Ecoproject*, Białoruś w ramach programu Partnerstwa Transgranicznego wdrażanego przez *Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne* przy wsparciu Norway Grants oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Gmina Zawady jako jednostka samorządu terytorialnego realizuje projekty, które zaspokajają potrzeby mieszkańców. Są to przede wszystkim sprawy komunalne, oświata na szczeblu podstawowym i gimnazjalnym, opieka społeczna, kultura, porządek publiczny oraz lokalne prawo. Samorząd nasz wykonuje oprócz tego wiele działań „nadobowiązkowych” poprzez realizację projektów, w tym międzynarodowych. Jest też członkiem Lokalnej Organizacji Turystycznej „Brama na bagna” – organizacji powstałej w celu wspierania ekorozwoju obszarów wiejskich i pozyskiwania środków na inwestycje i szkolenia dla mieszkańców wsi.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Chciałbym przedstawić dwa projekty międzynarodowe, realizowane na terenie gminy Zawady. Pierwszy z nich to projekt LOT Brama na bagna „Ekologizacja gospodarstw agroturystycznych Podlasia”. Finansowany jest przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię poprzez dofinansowanie ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego, a także ze środków budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych. Budżet projektu wynosi ponad 200 tys. Euro. Celem projektu jest wprowadzenie do gospodarstw wiejskich prowadzących agroturystykę starych odmian roślin włóknistych charakterystycznych dla Podlasia – lnu i konopi, oraz wykorzystanie tego jako dodatkowej atrakcji turystycznej. W dzisiejszej sytuacji rolnictwa należy propagować różne działania, przyczyniające się do poprawy ekonomiki oraz promowania upraw roślin rodzimych. Globalizacja powoduje zalew rynków światowych bawełną z Chin, jednak w gospodarstwach agroturystycznych możliwe jest pokazanie zasad upraw i metod przetwarzania zarówno włókien, jak i nasion tych roślin. Len wykorzystywany był głównie do przerobu przędzy na tkaniny, ale również do wyciskania oleju, wyrobu kaszy, kremów i maści leczniczych. Odpady paździerzowe stosowo jako izolację. Uprawa konopi indyjskich, czyli marihuany spowodowały zakaz wolnych upraw wszelkich odmian konopi w Polsce. Procedury uzyskania zgody na uprawę konopi spowodowały, że rolnicy niechętnie podchodzili do zakładania plantacji. Dzięki realizacji projektu staramy się uświadomić władzom, ludziom oraz rolnikom, że konopie to nie marihuana. Konopie przetwarzano na włókno, ale również jako paszę dla zwierząt i nawóz. Z konopi można zrobić podobne rzeczy, jak z lnu, jednak konopie mają większe znaczenia dla przemysłu, zwłaszcza chemicznego. Odpowiednio zmieszany olej stanowi mieszankę napędową do silników Diesla, włókno przetwarzane jest na

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

celulozę, izolację i jako ściółka w ogrodnictwie. W rolnictwie konopie mają również znaczenie chwastobójcze i owadobójcze.

W projekcie proponowana jest również uprawa roślin barwierskich: nagietek, aksamitka, marzanna, indygo, henna, mimoza, szafran, rezeda, dziurawiec, pokrzywa, czy rumianek. Poza pięknym wyglądem gospodarstw kwiaty te służyły do barwienia włókien przetwarzanych z lnu, konopi, czy wełny, z których następnie wytwarzano nakrycia ozdobne, koce i odzież. Do barwienia stosuje się również kwiaty krzewów: czarny bez, kampeusz, krasnodrzew, żółtodrzew, koszenilę, indygo i tanina oraz liście drzew: olsza, brzoza i dąb. Odbywają się warsztaty, na których można nauczyć się stosować wywary z tych roślin do barwienia włókien lub gotowych wyrobów.

W pierwszym roku do uprawiania roślin zgłosiło się jedynie 5 gospodarstw agroturystycznych oraz Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, odpowiedzialny za rozwój rolnictwa na terenie województwa. W obecnym już 10 rolników przystąpiło do upraw i wciąż zgłaszają się nowi chętni na kolejne lata. Wzrost zainteresowania to kolejny sukces projektu.

Projekt przyniósł wiele innych, pozytywnych efektów. Przede wszystkim 100 % dofinansowanie działań oraz dość łatwe rozliczanie. Pozytywem jest również prefinansowanie projektu. Poza tym, rolnicy dowiedzieli się o możliwości zastosowania tych upraw w rolnictwie, m. in. jako płodozmianu. Takie uprawy pozwolą na złamanie monopolu kukurydzy na obszarach rolnych gminy Zawady. Na terenie gminy, w jednym z opuszczonych budynków po byłej szkole podstawowej, postanowił zainwestować przedsiębiorca, tłoczący olej z nasion roślin oleistych: amarantus, rokitnik i komosa. Pojawiły się pierwsze poletka doświadczalno-sadzonkowe oraz pierwsze kontrakcje. Jest to niewątpliwie nieoczekiwany sukces. Pozwala to na stworzenie około 30 miejsc pracy w małej społeczności oraz poprawę

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

ekonomiki w rolnictwie. Oczywiście, również dochody podatkowe dla gminy. Pozytywny był również odbiór doświadczeń i efektów projektowych przez uczestników imprez organizowanych w Polsce i na terenie gminy Zawady. LOT Brama na bagna otrzymała na targach Lato 2010 w Warszawie III nagrodę za „Szlak Inu i konopii”, co jest również niespodziewanym, ale niewątpliwym sukcesem. Działania te przyczyniły się do promocji naszych działań, a co za tym idzie większego zainteresowania turystów, mieszkańców regionu oraz władz.

Oczywiście, skutkiem dużej popularności projektu oraz jego efektów w postaci plantacji były kontrole legalności ze strony organów kontrolnych: wydział antynarkotykowy Policji oraz instytucje nadzorcze samorządu wojewódzkiego. Również miejscowa ludność, zwłaszcza osoby starsze występowały z zarzutami, że uczymy młodzież złych zachowań. Nic bardziej mylnego – uczymy świadomego rozróżniania aspektów pozytywnych i negatywnych stereotypów i odróżniania konopi od marihuany. Oczywiście, mówimy również o szkodliwości stosowania używek, w tym narkotyków. I jeszcze jeden negatywny skutek projektu: jak każdy projekt i ten już się kończy, a jeszcze jest tyle do zrobienia. Ale nadzieja w środkach szwajcarskich, które mają zostać wkrótce uruchomione.

Stereotypowe zachowania młodzieży wobec upraw konopi mogliśmy również przełamywać na imprezach, organizowanych przez gminę Zawady. Niewątpliwie, projekt Iniano – konopny wpłynął na wzrost frekwencji na tych imprezach: Festiwalu Rock na bagnie oraz Dniu Śledzia. Ludzie z niedowierzaniem podchodzili do upraw konopi, którymi obsiany był cały teren: parkingi, pole namiotowe, plac koncertowy oraz tereny wystawowe. Zaciekawieni robili sobie zdjęcia, zrywali, wączali, żuli oraz pletli wianki. Widziałem też, że zrywali całymi garściami, więc właściciele upraw protestowali, że nie będą mieli plonu, który trzeba przecież w ramach umowy

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

dostarczyć pod nadzorem do Instytutu Włókien Naturalnych w Poznaniu, który ma licencję na skup i przetwórstwo.

Imprezy, o których wspomniałem zorganizowane zostały w ramach innego, międzynarodowego projektu „Dolinami rzek, bezdrożami kultury”. Projekt ten realizuje gmina Zawady przy współpracy z Gimnazjum w Solecznikach, a współfinansowany jest ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Litwa - Polska 2007 - 2013. W projekcie tym pokazujemy wspólne cechy krajobrazu, architektury oraz kultury i kulinariów po obu stronach granicy, nieistniejącej już dzisiaj, która dzieliła przez lata połączone od wieków narody i tereny: Polskę i Litwę. Nasza zespół młodzieżowy rozpoczął projekt uczestnictwem w Solecznikach w Zapustach: uroczystościach, kończących okres karnawału w kościele katolickim. W Polsce Zapustów nie kultywuje się już tak uroczysto, zostały zapomniane. Młodzież uczestniczyła również w warsztatach fotograficznych, których celem było utrwalenie szczegółów architektonicznych starych, drewnianych budynków: domów ze zdobieniami, obiektów sakralnych, krzyży przydrożnych oraz budynków gospodarczych w obu regionach. Efekty były niesamowite: młodzież zaangażowała się całkowicie, łącząc wykorzystanie wszechobecnych technologii cyfrowych z przeszłością, która odchodzi w zapomnienie: tradycje, kulturę i architekturę drewnianą. Na zorganizowanym w Zawadach Międzynarodowym Dniu Dziecka młodzież wymyśliła, nagrała i zmontowała film „Podróż na Marsa”, w którym motywem przewodnim była wspólna, polsko – litewska wyprawa na czerwoną planetę w celu zdobycia minerału do odtworzenia normalnego, tradycyjnego, zgodnego z naturą życia na naszej planecie. Takie podejście młodzieży gwarantuje nam wszystkim i mnie osobiście spokojną starość na emeryturze.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Kolejne działanie projektu to wspomniany Festiwal Rock na bagnie – międzynarodowy, trzydniowy koncert muzyki rockowej: punkowej, mieszanej i rockowej. Dzięki temu mogliśmy zapoznać polskich fanów rocka z litewską muzyką rockową i odwrotnie. Nieoczekiwanie okazało się, że taka muzyka istnieje i wpisuje się w kulturę masową obu krajów. Równie nieoczekiwane było pojawienie się na tej imprezie wielkiej rzeszy młodzieży litewskiej, której się nie spodziewaliśmy. Koncert podzielony był na trzy oddzielne dni z innymi rodzajami muzyki: dzień punkowy, dzień muzyki mieszanej oraz dzień rockowy. Każdy dzień przyciągał innych słuchaczy, dlatego była duża rotacja uczestników imprezy, co pozwoliło rozdzielić grupy pseudofanów i zadymiarzy. Młodzież litewska uczestniczyła w całym festiwalu i podkreślała w rozmowach pozytywne odczucia. W związku z napiętym kalendarzem imprez rockowych w Polsce oraz upalną pogodą festiwal cieszył się średnim zainteresowaniem ze strony polskiej młodzieży, jednak – powiem nieskromnie – został pochwalony w świątku rockowym za profesjonalną organizację. A może to zasługa konopi? Zresztą, na naszej stronie można zobaczyć zdjęcia z imprez.

Dzień Śledzia to zupełnie inna impreza. Ma charakter ludowy, promuje lokalną, białostocką gwarę, zwaną „ślędzikowańjem” i twórczość ludową: kowalstwo, tkactwo, garncarstwo oraz lokalne potrawy kulinarne i ludową muzykę. Impreza odbywa się po raz kolejny, lecz dzięki środkom z projektu możliwe było rozszerzenie działań i ukazanie kultury i tradycji ludowej Wileńszczyzny. Zespół „Solczanie” z Solecznik zaprezentował tańce i śpiewy ludowe z Litwy oraz kulinarna tam występujące: tradycyjny, ciemny chleb, pyzy ziemniaczane zwane zeppeliny oraz wędzone i suszone ryby. Występowały również zespoły ludowe z Podlasia, które zachęcały do korzystania z miodów, potraw lokalnych i wyrobów rękodzieła. Odbył się również otwarty konkurs na najlepsze potrawy ze śledzia, nalewkę oraz wino domowe. Jury wybrało tort śledziowy, wino z tegorocznych, słonecznych truskawek

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

oraz nalewkę konopną. Również na tej imprezie zaskoczeniem były uprawy konopi, których pikanterii dodawała opinia jury o wysmienitej nalewce z młodych liści tej rośliny. Były też inne konkursy, powiązane ze śledziem, który na w siedzibie organizacji swój pomnik: Bieg Śledzia, Zawody Wędkarskie o Puchar Śledzia, Rzut Śledziem do celu, biecie monety śledziowej i strzały armatnie „Vivat Śledź”

Projekt zakłada jeszcze w tym roku wyjazd na dożynki do Solecznik oraz spotkanie z mieszkańcami rejonu wileńskiego. Będzie on kontynuowany w kolejnym roku i pozwoli ugruntować pozycję naszych działań w kalendarzu imprez w kolejnych latach. Wzmocni również kontakty między partnerami oraz pomoże określić wspólne potrzeby do realizacji nowych projektów.

Pozytywnym aspektem realizacji tego projektu jest wzajemne poznanie kultury i życia sąsiadujących regionów oraz duże zaangażowanie i kreatywność młodzieży. Projekt pobudził też aktywność mieszkańców w dziedzinie przetwórstwa kulinarnego. Wróciła moda na pieczenie własnego chleba, który nadaje się do spożycia przez kilkanaście dni, mamy mnóstwo ryb w rzekach Ślina i Narew, małych stawach hodowlanych i w jeziorze Maliszewskim, które są przetwarzane przez mieszkańców naszej gminy. Dzięki udziałowi w warsztatach oraz dużej ilości przyjezdnych osób mieszkańcy dostrzegli szansę dodatkowego zatrudnienia i wsparcia domowych budżetów poprzez przetwórstwo lokalnych produktów i sprzedaż ich uczestnikom imprez, warsztatów oraz turystom, odwiedzającym naszą gminę.

Negatywnym zjawiskiem w tym projekcie jest brak prefinansowania działań; należy zrealizować wszystkie działania za środki własne i wystąpić o refundację, która trwa ok. 6 miesięcy. Powoduje to blokowanie środków i niemożliwość realizacji takich projektów przez organizacje pozarządowe, które nie dysponują odpowiednimi środkami finansowymi.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Oba projekty wzmacniają możliwości zarobkowania: uprawa, przetwórstwo oraz zbycie gotowych produktów i wyrobów pozwalają w dobie globalizacji oraz światowego kryzysu na dodatkowe źródło dochodu. Problemem jest jedynie mała skala takiego przerobu, jednak oddaje właśnie lokalny charakter. Realizacja takich projektów pozwala na zacieśnienie współpracy między mieszkańcami, władzami samorządowymi a organizacjami pozarządowymi, zarówno na etapie planowania, jak i realizacji działań.

Reasumując, przy realizacji projektów międzynarodowych na terenie gminy Zawady występują w większości pozytywne działania. Być może polega to na właściwej ocenie zagrożeń, wynikających z realizacji projektów i doświadczenia ich realizatorów. Niespodziewane problemy eliminowane są na etapie planowania, co zmienia się w sukces podczas realizacji.

Wojciech Szpociński

**Praktyka wdrożeniowa wsparcia Unii Europejskiej dla
państw obszaru Wschodniego Sąsiedztwa
Perspektywa Badawcza**

Niniejsza analiza jest jednym z działań projektu *Współpraca transgraniczna na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju obszarów cennych przyrodniczo* realizowanego przez *Lokalną Organizację Turystyczną Brama na Bagna* w partnerstwie z *PEIPSI, Center for Transboundary Cooperation*, Estonia oraz *Ecoproject*, Białoruś w ramach programu Partnerstwa Transgranicznego wdrażanego przez *Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne* przy wsparciu Norway Grants oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Analiza dokonując przeglądu aktualnej, zwłaszcza zachodniej, literatury przedmiotu wskazuje na niedoskonałości i uproszczenia rozpowszechnionego w nauce par excellence politologicznego dyskursu o "wsparciu UE dla państw obszaru Wschodniego Sąsiedztwa". Autor postuluje by warsztat politologiczny, w tym konkretnym zakresie badań, uzupełnić o perspektywę studiów nad rozwojem (development studies), które odwołują się do kategorii takich jak projekt, koordynacja, efektywność kosztowa, ostateczny beneficjent i wpływ na niego, wreszcie pomoc (w tym humanitarna czy rozwojowa). Wydaje się, że refleksja naukowa nad Polityką Wschodnią UE nie dostatecznie odnosi się do zagadnień

rzeczywistego wpływu polityki UE na społeczeństwa&gospodarki krajów partnerskich, jego trwałości i efektywności.

Liczba publikacji dotyczących relacji Unii Europejskiej i jej wschodnich partnerów, zwłaszcza zaś poruszających zagadnienia Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) i Partnerstwa Wschodniego (PW) sprawia, że można mówić już o powstaniu odrębnego pola badawczego w ramach europeistyki. Prowadzone badania i publikacje będące ich owocem w ogromnej większości skupiają się na zagadnieniach systemowych (genezie EPS/PW¹, formule EPS/PW/tzw. braku *finalité*², problemach adaptacji, ogólnych formułach warunkowości w tym *conditionality-lite*, zagadnieniach: tzw. potęgi normatywnej³; motywacji, w tym modelowych, teoretycznych studiach dot. harmonizacji/sektorowej transpozycji *acquis*, analizach polityki poszczególnych państw członkowskich wobec obszaru wschodniego sąsiedztwa, ogólnych studiach z zakresu bezpieczeństwa/polityki energetycznej, migracji, integracji regionalnej⁴ i trans-granicznej⁵), a także na pewnych ogólnych problemach instytucjonalnych: procesy decyzyjnego, wypracowywania dokumentów programowych, stanowiska poszczególnych instytucji UE. W badaniach dominuje perspektywa KE i państw członkowskich, do rzadkości należą analizy

¹ Georgiadis, George G. "Differentiation by design' as a determinant of convergence: comparing early EU

selection policies in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States', Southeast European and Black Sea Studies, 8:4, 399 — 429, (2008)

² Pardo, Sharon "Europe of Many Circles: European Neighborhood Policy", Geopolitics, 9:3, 731 — 737 (2004)

³ Haukkala, Hiski "The Russian Challenge to EU Normative Power: The Case of European Neighborhood Policy", The International Spectator, 43:2, 35 — 47 (2008)

⁴ Andreev, Svetlozar A "The future of European neighborhood policy and the role of regional cooperation in

the Black Sea area", Southeast European and Black Sea Studies, 8:2, 93 — 108 .(2008)

⁵ Gabriel Popescu The conflicting logics of cross-border reterritorialization: Geopolitics of Euroregions in Eastern Europe, Political Geography 27 (2008) 418-438

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

skoncentrowane na partnerach czy bezpośrednich beneficjentach działań UE⁶. Ponadto badania prowadzone są w oparciu o powszechnie dostępne t.j. publikowane na oficjalnych stronach, dokumenty programowe i indykatywne (Indywidualne Plany Działania, 3-letnie Programy Wiodące/ *MIP*, *Roczne Programy Działań/AAP*, *Progress Reports*), nie docierają zaś do opracowań i materiałów wewnętrznych KE/innych instytucji UE (t.j. publicznych lecz nie eksponowanych). Do rzadkości należą badania (i publikacje) dot. fazy wdrożeniowej projektów, podejmujące się oceny ich rzeczywistej efektywności⁷. Wreszcie, w przeważającej mierze badania wydają się być niedostatecznie zakotwiczone w realnej sytuacji społeczno-ekonomicznej państw partnerskich (dyskutują np. wyłącznie ogólną, polityczną motywację do otwarcia rynku, nie oceniając kto odnosi korzyść i jaką z otwarcia tego rynku; uchylają się od analizy i oceny doboru priorytetów tematycznych w ramach np. AAP). Autorzy trafnie zwracają uwagę na, przesadzając o jej słabości, niedookreśloność EPS⁸, bezrefleksyjne powielanie w EPS rozwiązań sprawdzonych w ramach polityki rozszerzenia, przy braku uzasadniających takie podejście zachęt, przy czym w dużej mierze są teksty postulatywne (np. Gültekin-Punsmann, Burcu i Nikolov, Krassimir, 2008)⁹, o względnie niewielkiej *wartości dodanej* (np. Sasse, 2008 profesor Uniwersytetu w Oxfordzie dowodzi, że ogólna niespójność EPS może w odniesieniu do Ukrainy i Mołdawii w konsekwencji zmusić UE do pewnej, nieokreślonej promesy

⁶ Verdun, Amy and Chira, Gabriela E. "From neighborhood to membership: Moldova's persuasion strategy towards the EU", *Southeast European and Black Sea Studies*, 8:4, 431 — 444 (2008) czy Di Puppò, Lili "The Externalization of JHA Policies in Georgia: Partner or Hotbed of Threats?", *Journal of European Integration*, 31:1, 103 — 118. (2009)

⁷ Bosse, Giselle "Challenges for EU governance through Neighborhood Policy and Eastern Partnership: the values/security nexus in EU-Belarus relations", *Contemporary Politics*, 15: 2, 215 — 227 (2009)

⁸ Edwards, Geoffrey "The Construction of Ambiguity and the Limits of Attraction: Europe and its Neighbourhood Policy", *Journal of European Integration*, 30:1, 45 — 6 (2008)

⁹ Np. Gültekin-Punsmann, Burcu and Nikolov, Krassimir "European Union approaches to fostering synergies of cooperation and integration around the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies*, 8:2, 109 — 128 (2008)

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

integracji)¹⁰. Wydaje się, że do badań politologicznych, w tym konkretnym zakresie, należałoby włączyć perspektywę studiów na rozwojem (*development studies*), które odwołują się do kategorii takich jak projekt, koordynacja, efektywność kosztowa, ostateczny beneficjent i wpływ na niego, wreszcie pomoc (w tym humanitarna czy rozwojowa). Są to kategorie nie dość obecne w politologicznej refleksji nad stosunkami UE ze wschodnimi partnerami, natomiast przyjęte i powszechnie stosowane przez Komisję Europejską. Niedocenianie tematyki wdrożeniowej w badaniach nad EPS/Partnerstwem Wschodnim może wynikać z kilku przesłanek.

Po pierwsze badania dotyczące praktyki wdrożeniowej i efektywności udzielanej pomocy wciąż nie są uznanym tematem badań akademickich w ramach studiów politologicznych. Powodem może być fakt, że takie badania z natury są niezwykle praktyczne, niewiele dzieli je od ewaluacji projektów, która jest działalnością rynkową, zorientowaną na klienta. Warto jednak zaznaczyć, że w politologii amerykańskiej zupełnie naturalnym przedmiotem dociekań jest badanie zależności między realizacją amerykańskiego interesu a efektywnością pomocy¹¹.

Po drugie, zastosowanie instrumentarium polityki rozwojowej wobec krajów Wschodniego Sąsiedztwa utrudnia bariera polityczno-psychologiczna, poczucie bliskości kulturowej i idąca za tym pewna poprawność polityczna. Uwzględniając perspektywę rozwojową (z naciskiem na ocenę efektywności w fazie wdrożeniowej) trzeba by przyznać, że przynajmniej niektórzy uczestnicy Partnerstwa Wschodniego (np. Mołdawia, Gruzja) są krajami rozwijającymi, więcej często uboższymi niż odbiorcy europejskiej z państw APC.

¹⁰ Sasse, Gwendolyn (2008) 'The European Neighborhood Policy: Conditionality Revisited for the EU's Eastern Neighbours', *Europe-Asia Studies*, 60:313-314

¹¹ Por. Np. Roger Bate, *The Trouble with USAID*, *American Interest*, May/June 2006 lub Bourguignon, F., Sundberg, M., 2007. *Aid effectiveness – opening the black box*, *American Economic Review* 97, 316-320

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Po trzecie prowadzenie badań nad praktyką wdrożeniową europejskiej polityki wobec krajów Sąsiedztwa Wschodniego, utrudnia jej konstrukcja strukturalna – niezwykle wprost rozdrobnienie programów pomocy i rozproszenie polityki. Pomoc wobec krajów Wschodniego Sąsiedztwa kierowana jest przez blisko 150 różnych¹², często dublujących się, instrumentów programowych (a w ramach tych instrumentów realizowane są, liczne nieraz, projekty). Decydujący jest też bardzo zły dostęp do dokumentów i to zarówno po stronie Komisji, jak i realizatorów polityki (wykonawców projektów) i jej beneficjentów. Równocześnie najnowsze, choć wciąż bardzo nieliczne (i dość niesystematyczne) badania dotyczące stosunków między UE a jej wschodnimi partnerami zwiastują przełamanie orientacji badawczej skoncentrowanej na zagadnieniach systemowych i instytucjonalnych: coraz częściej wzbogacają analizę o perspektywę mikro, rozciągają zakres badań na praktykę wdrożeniową rozpatrywanych składowych stosunków UE -obszar Partnerstwa Wschodniego. Giselle Bosse¹³ podkreśla, że *perspektywa projektu* (pytanie o relację projekt-program: na ile projekt rzeczywiście przyczynia się do realizacji celu programowego) powinna być wyjściową (nie znaczy jedyną i kluczową) kategorią rozważania efektywności wsparcia w ramach EPS/Partnerstwa Wschodniego. Autorka podkreśla, że białoruskie organizacje pozarządowe mają bardzo ograniczone możliwości aplikowania o środki unijne (w ramach EIDHR i NSA/LA): tak na skutek działań reżimu Łukaszenki który bardzo utrudnia przystępowanie do projektów i

¹² Na politykę UE wobec wschodniego sąsiedztwa składa się ok. 150 odrębnych programów, struktur i inicjatyw. Podmiotów, które z reguły działają tylko na zasadzie pośrednictwa: nie prowadzą właściwej działalności pomocowej czy merytorycznej, ale tylko kontraktują inne podmioty do dalszych działań projektowych.

¹³ Bosse, Giselle “Challenges for EU governance through Neighbourhood Policy and Eastern Partnership: the values/security nexus in EU-Belarus relations”, *Contemporary Politics*, 15: 2, 220 — 221 (2009)
Lavenex, Sandra “A governance perspective on the European neighbourhood policy: integration beyond conditionality?”, *Journal of European Public Policy*, 15:6, 938 — 955 (2008)

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

często blokuje realizację poszczególnych faz, ale przede wszystkim ze względu na bardzo skomplikowaną fazę aplikacyjną i równie skomplikowane przepisy finansowo-księgowe. Reguły ustalone przez KE nie przystają do otoczenia w którym działają białoruskie NGO i ułatwiają obstrukcję białoruskim władzom. O ile Bosse dowodzi w perspektywie wdrożeniowej nieefektywności/pozorności wsparcia dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na Białorusi to, Sandra Lavenex¹⁴ zwraca uwagę na skuteczną adaptację prawa¹⁵/transpozycję *acquis* w państwach wschodniego obszaru sąsiedztwa. Rozważa jak inkluzywne formuły stanowienia prawa, takie jak *network governance i multilevel governance*, wymuszane m.in. przez Dyrektywy Ramowe (sięgające po otwartą metodę koordynacji), otwierają nowe możliwości sektorowych, trans-granicznych *obszarów miękkiej regulacji*. Analiza teoretyczna jest poparta wnikliwym studium praktyki wdrożeniowej: w ramach projektu DABLAS (grupy zadaniowej ds. implementacji Dyrektywy Wodnej w dorzeczu Dunaju i w basenie Morza Czarnego) w tworzeniu technicznego, sektorowego prawa europejskiego uczestniczą – na równych prawach i z powodzeniem – m.in. interesariusze ukraińscy i mołdawscy (agencje rządowe, firmy i NGO).

Komisja Europejska zarezerwowała na lata 2010/2013 na wszystkie działania na obszarze Wschodniego Sąsiedztwa 2,4 mld euro¹⁶. Dla porównania: to tyle, ile w 2009 roku w ramach transferów z UE Polska otrzymała średnio w ciągu 5 miesięcy. Do podziału na siedem krajów (włączając w to częściowo Rosję, która korzysta z puli ENPI, mimo że nie uczestniczy w EPS i PW) są relatywnie niewielkie środki, stąd tak ważna staje się kategoria efektywności, w tym także kosztowej.

¹⁴ Lavenex, Sandra(2008)'A governance perspective on the European neighbourhood policy: integration beyond conditionality?', *Journal of European Public Policy*, 15:6,938 — 955

¹⁵ To cite this Article Lavenex, Sandra(2008), "A governance perspective on the European neighbourhood policy: integration beyond conditionality?", *Journal of European Public Policy*, 15:6,938 — 955

¹⁶ Vademecum on financing in the frame of The Eastern Partnership, EC, December 2009, s.3

Wojciech Szpociński

**Efektywność pomocy Unii Europejskiej dla państw obszaru
Wschodniego Sąsiedztwa (ENPI EAST)
Diagnoza Systemowa
Przegląd Barrier Wdrożeniowych**

Niniejsza analiza jest jednym z działań projektu *Współpraca transgraniczna na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju obszarów cennych przyrodniczo* realizowanego przez *Lokalną Organizację Turystyczną Brama na Bagna* w partnerstwie z *PEIPSI, Center for Transboundary Cooperation*, Estonia oraz *Ecoproject*, Białoruś w ramach programu Partnerstwa Transgranicznego wdrażanego przez *Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne* przy wsparciu Norway Grants oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Analiza wskazuje na najistotniejsze bariery wdrożeniowe pomocy UE państwom objętym EPS. Koncentruje się niemal wyłącznie na problemach wynikających z praktyki pomocowej UE i jej wykonawców, zostanie uzupełniona o lustrzane, szersze studium problemów wynikających z polityki i praktyki biorców pomocy (rządów, NGO, organów samorządowych i innych instytucji publicznych). Jest syntetyczną próbą zasygnalizowania najistotniejszych problemów z zakresu efektywności wsparcia UE dla państw Wschodniego Sąsiedztwa. Każdy z podnoszonych problemów wymaga pogłębionych studiów. Część z nich jest już dostrzegana i znajduje pewne odzwierciedlenie w kształcie i formatach wdrożeniowych niektórych inicjatyw m.in. w

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

ramach Partnerstwa Wschodniego np. silniej zinstytucjonalizowanej koordynacji technicznego wsparcia z preferencyjnym finansowaniem np. z EIB.

Poniższa analiza nie pretenduje do tego, by stać się wyczerpującym studium praktyki wdrożeniowej. Jest to raczej próba zasygnalizowania najistotniejszych problemów z zakresu efektywności wsparcia UE dla państw wschodniego sąsiedztwa. Każdy z podnoszonych problemów wymaga pogłębionych studiów.

1. Nieefektywne pośrednictwo, zwłaszcza w zakresie tzw. pomocy technicznej (ok. 40% środków z puli przeznaczonej dla państw wschodniego obszaru sąsiedztwa), zarówno firm konsultingowych jak i agend ONZ, bezpośrednio rzutuje na efektywność kosztową projektów (i jest przedmiotem bardzo ostrej krytyki przez Trybunał Obrachunkowy¹⁷). Tym bardziej, że np. agendy i organizacje wyspecjalizowane ONZ w istocie w ogóle nie rozliczają się z Komisją Europejską z otrzymanych środków.
2. Znikomy (ok. 8% zakontraktowanych środków) udział sektora niekomercyjnego pozarządowego/samorządowego, we wdrażaniu projektów (nawet jeśli część działań jest wdrażane przez duże NGO, to kierują się one kryterium zysku). Za tym idą zbyt wygórowane wymagania progowe wobec beneficjentów¹⁸. To efekt lobbingu firm konsultingowych, które przygotowują zaproszenia do składania ofert konkursowych i określają kryteria stawiane potencjalnym beneficjentom, a nierzadko uczestniczą w realizacji tych samych

¹⁷ European Court of Auditors Special Report No 15/2009, EU assistance implemented through United Nations organizations: decision-making and monitoring, Luxembourg, 2009

¹⁸ Draft Final Report: Mid-term review of the Multi-annual Strategy of the Thematic Programme "Non State Actors and Local Authorities in Development", December 2009, SOGES, na zlecenie KE

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

projektów (w dopuszczalnej roli partnera konsorcjum). Średnio opracowanie jednego zaproszenia na konkurs (nie projektu!) wyceniane jest na 80-100 tys. euro – nawet dwa razy więcej niż projekt rozwojowy realizowany w ramach programu Polskiej Pomocy¹⁹.

W praktyce oznacza to wygórowane, nieproporcjonalne do włożonej pracy, stawki dla szkoleniowców. Plagą jest replikowanie tych samych projektów z pominięciem lokalnych uwarunkowań społeczno-ekonomicznych. Prowadzenie, bez obniżenia stawek, tych samych działań (w oparciu o identyczne materiały), które były już realizowane w innych krajach: *Support to Twinning and TAIEX Operations in Armenia*, realizowany za blisko 1 mln euro, gdy lustrzany projekt obejmujący te sam zakres szkoleń i materiałów rok wcześniej był wdrożony w Azerbejdżanie. Ogromne koszty operacyjne, są generowane przez tzw. skonsolidowane projekty wielo-sektorowe np. SEPIA w Mołdawii, będące fałszywym remedium na sygnalizowany w raportach ewaluacyjnych brak koordynacji inicjatyw unijnych.

3. Specyficzne zasady kontraktowania podwykonawców, które nie są klasycznymi przetargami/konkursami ofert²⁰, co w efekcie utrwała oligopolistyczny charakter rynku i uniemożliwiając rzeczywistą konkurencję.

¹⁹ Por. *Service contracts on NON TCO commitment 2006 financed from Budget*
http://www.google.pl/url?sa=t&source=web&ct=res&cd=1&ved=0CAcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.europarl.europa.eu%2Fdocument%2Factivities%2Fcont%2F200809%2F20080915ATT37318%2F20080915ATT37318EN.xls&ei=yNZyS8nmJ4_3-AaaqZnICQ&usq=AFQjCNEy3zFI-AgGlvUluHYiWvYT6x_iTQ&sig2=7IkZSi4TlncQQOiVjpdmwww

²⁰ <https://webgate.ec.europa.eu/europeaid/online-services/index.cfm?ADSSChck=1265795449615&do=publi.welcome&searchtype=AS&zgeo=35629&aoet=36537&ccnt=7573877&debpub=&orderby=upd&orderbyad=Desc&nbPubliList=15&page=2>

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

4. Nietrafna diagnoza potrzeb. Ograniczanie się do pozornych lub wprost nietrafionych działań. Ograniczanie działań w ramach projektów (po stronie beneficjenta) do podnoszenia kwalifikacji, rozpowszechniani dobrych-praktyk (niedostatecznie zaadaptowanych do lokalnego kontekstu) i tzw. budowy potencjału administracyjnego. Takie działania łatwo wykazać po stronie „rezultatów” projektu i nie są opatrzone jakimkolwiek ryzykiem. Np. w projekcie realizowanym na tzw. obszarze TRACECA dotyczącym szkolenia (z wykorzystaniem Internetu) kadr dla logistyki i transportu podręczniki i moduły edukacyjne, które są rezultatem projektu, cieszą się znikomym zainteresowaniem. Przeciętny moduł edukacyjny ściągany był ze strony 4 razy, tymczasem raport cząstkowy z realizacji projektu (dokument interesujący tylko w kategoriach ewaluacji) był ładowany 17 razy.²¹ W sierpniu 2009 zainaugurowano cztery równoległe projekty mające na celu wsparcie innowacji i przygotowanie podmiotów ukraińskich do uczestnictwa w Programie Ramowym Wsparcia Konkurencyjności i Innowacyjności (CIP). Szkolenia mają na celu podniesienie zdolności administracyjnych potencjalnych beneficjentów. Cztery projekty opiewają na 12 mln euro (z czego dwa realizowane przez ten sam podmiot)²². Przy czym podmioty ukraińskie nie są dopuszczone do uczestnictwa w CIP, a jak dowodzą doświadczenia programów trans-granicznych (INTERREG/TACIS CBC aktualnie ENPI CBC) nabywanie kompetencji aplikacyjnych najskuteczniejsze jest

²¹ Strengthening of transport training capacities in NIS countries.
http://tracecatraining.org/index.php?option=com_remository&Itemid=37

²² Analiza własna. Porównanie dokumentacji projektowych: “Enhancement of Innovation Strategies, Policies and Regulation in Ukraine”, “Development of Financial Schemes & Infrastructure to Support Innovation in Ukraine”, “Support to Knowledge-based & Innovative Enterprises and Technology Transfer to Business in Ukraine”, “Joint Support Office (JSO) for Enhancing Ukraine’s Integration into the European Research Area (ERA)”
www.ec.europa.eu/delegations/ukraine/press.../2009_12_02_1_en.htm

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

poprzez aktywne uczestnictwo. M.in. na Ukrainie, w Mołdawii i w Gruzji realizowany jest wielostronny projekt *Support to Kyoto Protocol Implementation* (SKPI) oparty na nietrafnej analizie potrzeb promujący energię odnawialną i europejskie prawodawstwo w tym zakresie²³, podczas gdy rzeczywistą potrzebą tych gospodarek jest ograniczenie energochłonności przemysłu. Budżet projektu opiewa 5 mln euro.

5. Nadmierna koncentracja na działaniach i rezultatach (produktach) projektu, a nie zaś na długoterminowych efektach. Na Ukrainie wdrażano projekt mający na celu uchwalenie prawa anty-korupcyjnego. Projekt formalnie zakończył się sukcesem (uchwalenie ustawy), choć przyjęte prawo np. nie obliguje urzędników do doniesienia wymiarowi sprawiedliwości o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. W Armenii realizując projekt pomocy technicznej przyjęto przepisy antymonopolowe. Nie doczekało się one rozporządzeń wykonawczych, bo nie były one przewidziane zaproszeniem do przetargu/specyfikacją przetargową. W Gruzji kluczowe w aspekcie harmonizacyjnym przepisy ustawy o bezpieczeństwie żywności zostały uchylone niedługo po uchwaleniu. Władze tłumaczyły, że wyśrubowane standardy jakości zniszczyłyby lokalne przetwórstwo i rolnictwo. Projekt formalnie uznano za udany.
6. Brak koordynacji. Równoległa realizacja dwóch niezależnych, często dublujących się tematycznie projektów, w tym samym urzędzie np. w

²³http://www.inogate.org/inogate_programme/inogate_projects/ongoing-inogate-projects/inogate_programme/inogate_projects/ongoing-inogate-projects/support-kyoto-protocol-implementation-skpi

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Departamencie Pomocy Społecznej Ministerstwa Pracy Mołdawii²⁴, co w nadmiernym stopniu angażuje personel urzędów uniemożliwiając im codzienną pracę.

Projekt *Wsparcie III etapu współpracy transgranicznej między zachodnimi państwami Wspólnoty Niepodległych Państw i UE* (proces Söderköping) sztucznie podzielono na dwie umowy realizowane równoległe z tym samym wykonawcą (finansowaną w ramach odrębnych programów: TACIS i AENEAS). Działają one na różnych zasadach finansowych i tych dotyczących monitoringu. Trybunał Obrachunkowy wskazuje, że sztuczny podział na dwa projekty „nie sprzyja wydajności”²⁵. Obciążenie administracyjne jest podwójne na każdym etapie realizacji w Komisji i po stronie beneficjenta.

7. Nieelastyczność, długi cykl realizacji i niedostosowanie działań w ramach projektu do zmieniających się potrzeb. Od ogłoszenia przetargu do rozpoczęcia pierwszych działań w projekcie mija średnio półtora roku. W Mołdawii, mimo że zmieniła się formuła stosunków handlowych między UE a Mołdawią i zniesiono ograniczenia taryfowe (w ramach AAT), firma konsultingowa realizowała szkolenia dla małych i średnich przedsiębiorców, które nie uwzględniały nowego stanu prawnego²⁶. Projekt opiewał na 1 mln euro.

²⁴ Analiza własna dokumentacji projektów: Addressing needs of vulnerable layers of the population in the Republic of Moldova oraz Technical Assistance accompanying the ENPI 2007 Moldova Social Sector Budget Support.

²⁵ Europejski Trybunał Obrachunkowy Sprawozdanie specjalne nr 9/2008 Skuteczność wsparcia UE w obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, udzielonego Białorusi, Mołdawii i Ukrainie Luksemburg. s.10

²⁶ <http://www.eurasylum.org/Portal/DesktopDefault.aspx?tabindex=10&tabid=24>

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

8. Brak transparentności na poziomie Komisji i na poziomie beneficjentów, będący pośrednio efektem zaangażowania firm consultingowych, które nie chcą dzielić się swoim know-how, mimo istniejącego wymogu upublicznienia opracowań/dokumentacji projektowej. Nagminnie łamane są też regulacje dot. informacji o postępach działań w ramach realizowanych projektów np. *Harmonization of technical standards, rules and practices in the electricity sector in NIS countries (1,5 mln euro)*²⁷;
9. Powielanie błędów mimo istniejących dokumentów ewaluacyjnych. *East Invest* z budżetem 5 mln euro na wsparcie małych i średnich przedsiębiorstw w krajach sąsiedztwa jest repliką projektu *SME Development Moldova*, ocenionego niezwykle krytycznie przez ekspertów działających na zlecenie KE²⁸. Głównym zarzutem był brak trwałości projektu – tworzone centra działające samodzielnie przestają funkcjonować natychmiast po zakończeniu projektu.
Projekt *Budowanie potencjału w zakresie zarządzania migracją CBMM II* (Ukraina) został przygotowany bez odpowiedniego uwzględnienia doświadczeń z poprzednich projektów. Chociaż pojawiły się istotne problemy z realizacją w pierwotnym projekcie, Komisja podpisała umowę na dotację na kontynuację na bardzo wczesnym etapie. Powtarzanie prawie tego samego projektu, w

²⁷ Instytucja wdrażająca nie informuje o żadnych działaniach w ramach projektu mimo, że projekt formalnie znajduje się w 1/3 cyklu realizacyjnego .

http://www.inogate.org/inogate_programme/inogate_projects/ongoing-inogate-projects/inogate_programme/inogate_projects/ongoing-inogate-projects/harmonization-technical-standards-rules-and

²⁸ Evaluation of the EC Support to the Republic of Moldova, European Commission, Eurasyllum, EuropeAid, November 2007, s. 42 -44

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

którym doświadczono poważnych problemów z realizacją, nie było - jak stwierdził Trybunał Obrachunkowy – „logicznym posunięciem”²⁹;

Według szacunków autora³⁰, opierając się na dokumentacji projektu SWAP (Implementation of Ukraine's Commitments under WTO and ENP Frameworks in the Rural Sector Sector-Wide Approach) porównywalne projekty realizowane przez przeciętny polski podmiot komercyjny kosztowałyby przynajmniej trzykrotnie mniej, przy utrzymaniu jakości projektu i założeniu zysku. Projekty wdrażane w ramach *Polskiej Pomocy* przez organizacje pozarządowe, przy porównywalnej jakości działań, są realizowane nawet pięć razy taniej. Nie da się zmienić zasad obowiązujących przy konkursach KE bez nacisku rządów, zwłaszcza nowych krajów członkowskich, w tym przede wszystkim Polski. Polskie organizacje są w stanie konkurować jakością a zmiana warunków przetargów, polegająca na m.in. rozluźnieniu wymagań formalnych i wprowadzeniu kryterium konkurencji cenowej mogłoby w znaczącym stopniu przyczynić się do ogólnej poprawy efektywności wsparcia Unii Europejskiej dla państw obszaru wschodniego sąsiedztwa, czyniąc EPS i Partnerstwo Wschodnie ofertą daleko bardziej rzeczywistą.

²⁹ Europejski Trybunał Obrachunkowy Sprawozdanie specjalne nr 9/2008 Skuteczność wsparcia UE w obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, udzielonego Białorusi, Mołdawii i Ukrainie Luksemburg. s.12

³⁰ <http://www.swap-rural.org.ua/en/partners.html>

Grzegorz Kacewicz

Modele zrównoważonego rozwoju Przypadek jeziora Maliszewskiego

Niniejsza analiza jest jednym z działań projektu *Współpraca transgraniczna na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju obszarów cennych przyrodniczo* realizowanego przez *Lokalną Organizację Turystyczną Brama na Bagna* w partnerstwie z *PEIPSI, Center for Transboundary Cooperation*, Estonia oraz *Ecoproject*, Białoruś w ramach programu Partnerstwa Transgranicznego wdrażanego przez *Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne* przy wsparciu Norway Grants oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

1. Wprowadzenie

Bogactwo przyrodnicze i krajobrazowe Polski jest bardzo wysoko oceniane w skali całej Unii Europejskiej oraz krajów zza wschodniej granicy. Pogodzenie rozwoju obszarów wiejskich, rozwoju turystyki z ochroną środowiska jest jednak niezwykle trudnym do zrealizowania przedsięwzięciem. Obecnie strategie rozwoju konkretnych regionów opracowywane są zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Zgodnie z Ustawą Prawo Ochrony Środowiska zrównoważony rozwój to taki rozwój społeczno – gospodarczy,

w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych

procesów przyrodniczych w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń. Zapobieganie degradacji środowiska naturalnego i utrzymywanie jego poprawnego funkcjonowania, w połączeniu z rozwojem produkcyjnym regionu wymaga skomplikowanych działań wielokierunkowych. Mają one polegać na odpowiednim ukształtowaniu struktury przestrzennej krajobrazu oraz stosowaniu odpowiedniego zestawu praktyk rolniczych i turystycznych.

2. Rozwój zrównoważony w regionie

Koncepcja rozwoju zrównoważonego w przypadku obszarów wiejskich związana jest z wielofunkcyjnością tych terenów oraz kształtowaniem warunków dla różnorodnej działalności gospodarczej, prowadzonej z poszanowaniem: aspektów środowiskowych, rozwojem funkcji społecznych i kulturowych oraz dbałością o zapewnienie mieszkańcom dobrych warunków życia. Kompleksowe działania, które będą związane z racjonalnym gospodarowaniem zasobami naturalnymi stworzą szansę utrzymania równowagi przyrodniczej agroekosystemów oraz będą kreowały przestrzenny ład, pozwalając na zachowanie walorów obszarów wiejskich. Obszary wiejskie powinny więc spełniać trzy podstawowe funkcje: produkcyjno – ekonomiczną, ekologiczną i społeczną w sposób zrównoważony. Strategia rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich musi dążyć do wyrównania rozwoju w poszczególnych obszarach z zachowaniem ich specyficznych wartości przyrodniczych i kulturowych.

Wielkie znaczenie w procesie wdrażania rozwoju zrównoważonego w gminie ma kształtowanie świadomości ekologicznej mieszkańców, organizacji i władz gminy. Gmina powinna wykazać aktywność poprzez:

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- utworzenie stanowiska gminnego inspektora ds. ochrony środowiska,
- wzmocnienie współpracy z innymi gminami, innymi województwami a także ich odpowiednikami w państwach graniczących,
- wspieranie rozwiązań proekologicznych w zakresie: gospodarstw ekologicznych, ekologicznej turystyki, alternatywnych źródeł energii,
- kształtowanie postaw proekologicznych przez: tworzenie klas ekologicznych w szkołach i gimnazjach, wspieranie organizacji pozarządowych, organizację kursów, szkoleń, odczytów, wspieranie pozaszkolnej edukacji ekologicznej, szerokie informowanie społeczności lokalnej o stanie środowiska i jego zagrożeniach jak również o sposobach zapobiegania.

Przeszkodą w realizacji celów rozwoju zrównoważonego na obszarach gminy mogą być bariery wynikające z:

- niedoinwestowania gospodarstw i obszarów wiejskich pod względem infrastruktury technicznej, społecznej i kulturowej,
- niskiego poziomu edukacji, kwalifikacji zawodowej oraz świadomości ekologicznej
- niskiego zakresu stosowania zasad Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej,
- niskiej efektywności wykorzystania środków produkcji rolniczej,
- rozdrobnionej struktury obszarowej gospodarstw,
- wysokich wskaźników bezrobocia,
- małej aktywności społecznej i kulturalnej ludności miejscowej,
- małej efektywności instytucji i organizacji wspierających rozwój obszarów wiejskich, w tym instytucji kontrolno – weterynaryjnych.

2.1. Społeczeństwo informacyjne

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Rzeczypospolitej Polskiej

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Istotne znaczenie dla wdrażania zasad rozwoju zrównoważonego ma informacja, która ułatwia, stymuluje oraz wspiera szereg podstawowych działań w tym zakresie. Przede wszystkim dotyczy to planowania rozwoju, komunikacji społecznej, dialogu społecznego, wspierania małych i średnich przedsiębiorstw oraz ułatwiania podejmowania decyzji. Należy także podkreślić, że udostępnianie informacji o środowisku jest prawnym wymogiem zarządzania środowiskiem. Każda jednostka administracyjna jest zobligowana do prowadzenia podstawowego serwisu udostępniającego dokumenty z zakresu ochrony środowiska. Poza tym konieczną do spełnienia formą informowania jednostki samorządu terytorialnego mogą aktywnie rozwijać dodatkowe serwisy wspierające i ułatwiające zarządzanie środowiskowe w gminie, czy regionie. Serwisy tego typu są często prowadzone przez lokalne organizacje pozarządowe.

Zasady dobrych praktyk w zakresie informowania społeczeństwa

integracja zasobów informacji o środowisku, społeczeństwie i gospodarce z uwzględnieniem możliwości rozwoju systemów informacji przestrzennej w tym zakresie oraz zapewnienie jej dostępności publicznej,
integracja procedur administracyjnych i biznesowych z systemami informacji i monitorowania środowiska,
rozwój i wdrażanie niezależnych lub powiązanych wzajemnie serwisów internetowych wspierających społeczności lokalne, administrację oraz sektor przedsiębiorstw w realizacji celów rozwoju zrównoważonego,
rozwój, integracja i wdrożenie systemów informacji o środowisku, ułatwiających pracę administracji lokalnej, które jednocześnie stanowią źródło informacji dla społeczności lokalnych,

wdrażanie w oparciu o systemy informacji o środowisku, systemów wspomaganie decyzji, opracowywania planów i programów rozwoju lokalnego i regionalnego, programów ochrony środowiska, a także planów operacyjnych.

2.2. Edukacja ekologiczna

Fundamentem kreowania rozwoju zrównoważonego jest edukacja, która ma za zadanie stworzenie potencjału społecznego, tożsamości lokalnej i regionalnej, a także rozwój kompetencji jednostek samorządowych i organizacji pozarządowych. Edukacja jest niezbędna zarówno na poziomie szkolnictwa podstawowego, wyższego i zawodowego. Niezwykle istotne jest rozwijanie kompetencji i umiejętności ludzi uczestniczących w przygotowaniu i realizacji projektów w zakresie podnoszenia jakości środowiskowej w poszczególnych sektorach gospodarki oraz aspektach rozwoju społeczno-gospodarczego.

Ogólne zasady dobrych praktyk w zakresie edukacji ekologicznej:

- tworzenie skutecznych warunków nauczania zagadnie rozwoju zrównoważonego w kształceniu ustawicznym (dostępność oferty edukacyjnej, projekty wsparcia edukacyjnego administracji, społeczeństwa, małych i średnich przedsiębiorstw),
- tworzenie warunków samodzielnego doksztalcania oraz wspomaganie procesu kształcenia w szkołach i instytucjach (wykorzystanie narzędzi informatycznych, punktów informacyjnych oraz bibliotek),

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- organizacyjne i finansowe wsparcie kontaktów międzyregionalnych, krajowych i międzynarodowych, wymiany wiedzy i doświadczeń w zakresie rozwoju zrównoważonego i ekologii poprzez organizację konferencji, spotkań i warsztatów,
- rozwój wykwalifikowanych kadr z zakresu nauk przyrodniczych (ochrony środowiska, technologii ochrony środowiska, ochrony przyrody, oceny i prognozowania oddziaływania na środowisko, zarządzania środowiskowego i programowania lokalnego, oszczędności energii i surowców)
- integracja środowisk edukacji wszystkich szczebli, przedstawicieli nauki, społeczeństwa, sektorów rządowego i pozarządowego.

Szeroko pojęte działania zmierzające do poszerzenia świadomości ekologicznej mieszkańców regionu wiejskiego są warunkiem niezbędnym do osiągnięcia zakładanych efektów wprowadzenia strategii rozwoju zrównoważonego. Działania promujące edukację ekologiczną powinny przede wszystkim polegać na:

- rozwoju rolnictwa ekologicznego,
- uruchomieniu regionalnego programu edukacji młodzieży,
- ciągłym kształceniu zasobów siły roboczej,
- przeciwdziałaniu ograniczaniu dostępności infrastruktury społecznej,
- popieraniu inicjatyw samoorganizowania społecznego się ludności regionalnej,
- inicjowaniu różnych form edukacji, w tym pozaszkolnej edukacji ekologicznej,
- wzmocnieniu kadr zajmujących się problematyką ochrony środowiska na szczeblu gminy i powiatu,
- prowadzeniu szkoleń w celu kreowania nowych zawodów na obszarach wiejskich.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Wymienione działania są koniecznym warunkiem do realizacji zadań związanych z kształtowaniem, wykorzystaniem i ochroną zasobów wodnych regionu, które zmierzają do realizacji programów rolnośrodowiskowych oraz dostosowaniu się do wymogów Unii Europejskiej.

Jednym z kluczowych powodów postępującej degradacji środowiska jest nieskuteczna edukacja młodych ludzi, w zakresie ochrony przyrody. Edukacja ekologiczna powinna uwzględniać kształtowanie właściwych postaw przede wszystkim w stosunku do naszego najbliższego otoczenia. Jezioro Maliszewskie i tereny położone wokół niego to jedne z najciekawszych obszarów w regionie. Propagatorzy ochrony przyrody mogą tu odnaleźć duże możliwości zaprezentowania unikatowej przyrody, która nie została praktycznie zmieniona przez działalność człowieka. Szczególnie owocne skutki w podnoszeniu świadomości ekologicznej wśród dzieci i młodzieży może spowodować organizacja szkolnych wycieczek przyrodniczych. Podczas wycieczek nauczyciel może nie tylko opisać ale i pokazać walory pierwotnej przyrody. Tylko w wolnej przyrodzie, demonstrując konkretne przykłady, można zapoznać uczniów z jej specyfiką, pozwolić na obcowanie z nią i tym samym nauczyć rozumienia istoty biocenoz oraz naturalnych zespołów roślinno – zwierzęcych. Takie naoczne obserwacje doskonale przedstawiają równowagę panującą w przyrodzie, która często zostaje zakłócona przez bezwzględną i krótkowzroczną gospodarkę. Szczególny nacisk należy położyć na edukację i propagowanie proekologicznych postaw wśród dzieci w wieku przedszkolnym oraz dzieci uczęszczające do szkół podstawowych. Oczywiście nie wolno zapominać o młodzieży z gimnazjów oraz szkół średnich. Dobrą praktyką będzie również sporadyczne prowadzenie zajęć na poziomie uniwersyteckim.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

W przyszłości można zastanowić się nad zainwestowaniem w ośrodek edukacyjny, który mógłby przyjmować grupy z placówek integracyjnych. Zainteresowanie takich placówek będzie wymagało wprowadzenia właściwych udogodnień dla osób niepełnosprawnych.

Wobec zainteresowania samym jeziorem i terenami otaczającymi coraz większą ilością osób lubiących obcować z przyrodą konieczne jest postawienie tablic edukacyjnych. Tablice takie będą opisywały walory przyrodnicze. Będzie można się z nich dowiedzieć o: genezie powstania jeziora i otaczającego go krajobrazu, procesach troficznych jeziora, rzadkich roślinach wodnych i torfowiskowych, ciekawych gatunkach ptaków oraz o innych elementach środowiska, które można na miejscu zobaczyć i poznać.

2.3. Społeczeństwo, aktywność lokalna i dialog społeczny

Właściwe podejście do idei wdrożenia zasady rozwoju zrównoważonego w danym regionie wymaga podjęcia skutecznego dialogu społecznego. Dialog ten powinien prowadzić do włączenia społeczności lokalnych w proces przygotowania projektów oraz wykorzystania ich wyników. Realizowane projekty muszą być przyjęte jako własne przez społeczności lokalne. Dialog społeczny jest niezwykle istotny w przypadku projektów budzących konflikty. Jednocześnie aktywność lokalna jest jednym z elementów gwarantującym skuteczność przygotowania, realizacji oraz wykorzystanie efektów projektów realizowanych w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.

Ogólne dobre praktyki w zakresie aktywności społeczności lokalnej i dialogu społecznego:

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Rzeczypospolitej Polskiej

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- otwarte konsultacje społeczne strategii, programów, planów i działań w zakresie inwestycji zarówno publicznych jak i prywatnych (od tworzenia koncepcji inwestycji przez opracowanie projektu, jego realizację i ocenę po jej zakończeniu),
- dialog społeczny, zapewniony przez wspieranie działalności lokalnych organizacji pozarządowych,
- aktywne współuczestnictwo wszystkich zainteresowanych w budowaniu tożsamości lokalnej,
- dostarczanie w sposób atrakcyjny informacji dla społeczeństwa lokalnego o stanie środowiska,
- monitorowanie wyników realizacji inwestycji pod względem zasad zrównoważonego rozwoju,
- stymulowanie aktywności lokalnej przez propagowanie dalekowzrocznych wizji rozwoju społeczności lokalnej (np. zrównoważona gmina)

Realizacja strategii rozwoju zrównoważonego musi być przedmiotem zainteresowania władz samorządowych oraz mieszkańców. Jej prawidłowe wdrażanie natomiast wynikiem współdziałania instytucji rządowych, samorządowych i pozarządowych. Tylko aktywny udział władzy i społeczności lokalnej, z wyznaczeniem form i zakresu współpracy może dać pozytywny efekt. Punktem wyjścia do takich działań powinno być uświadomienie sobie przez władze lokalne problemów gminy a następnie konkretnych jej obszarów. Właśnie w tym aspekcie swój udział mogą i powinny mieć organizacje społeczne. Ich członkowie powinni aktywnie uczestniczyć w posiedzeniach rady gminy, organizować otwarte spotkania ze społecznością lokalną, dyskutować i ustalać wspólne z gminą stanowisko w zakresie działań na rzecz rozwoju zrównoważonego. Organizacje

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

pozarządowe muszą wzbudzać wśród społeczności lokalnej ogólne zainteresowanie problematyką poprzez opieranie swojej aktywności na różnorodnych formach przekonywania ludności. Dobra praktyką jest także wykorzystanie kampanii wyborczej do rady gminy w celu przedstawienia przyszłym decydom problemów lokalnych. Może to wzbudzić zainteresowanie i następnie pozyskać zaufanie wybranego radnego czy też specjalistów zajmujących się w regionie ochroną środowiska. Współpraca między sektorami samorządowym i pozarządowym ma opierać się na partnerstwie, znajomości uprawnień a także na nieuleganiu skrajnym emocjom. Takie połączenie da szansę na właściwą i konkretną dyskusję, która spowoduje poszukiwanie trwałych, uzasadnionych społecznie i najbardziej efektywnych rozwiązań.

2.4. Współpraca regionalna, ponadregionalna i międzynarodowa

Współpraca regionalna, ponadregionalna i międzynarodowa to niezbędny warunek realizacji celów rozwoju zrównoważonego. Współpraca ułatwia podejmowanie decyzji i integrowanie lokalnych działań w wielu aspektach rozwoju społeczno-gospodarczego, zwłaszcza w zakresie zarządzania środowiskiem. W Polsce istnieją wiele możliwości do podejmowania takich inicjatyw (np. związki gmin, fundacje lub grupy partnerskie). Działania podejmowane w ramach różnorodnych form współpracy regionalnej i międzynarodowej mogą być także podstawą do przygotowania wniosków o współfinansowanie z programów unijnych.

Ogólne zasady dobrych praktyk w zakresie współpracy:

Rozwój tożsamości regionalnej i instytucjonalizacja współpracy przez formalne

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

i nieformalne związki, zorientowane na realizację konkretnych celów rozwoju zrównoważonego,

Partnerskie opracowanie dokumentów strategicznych oraz planów działań w ramach organizacji ponadlokalnych i ponadregionalnych (konieczne jest ściśle wyznaczenie czytelnych celów i zasad współpracy oraz sposobów ich realizacji),

koncentracja wysiłków wszystkich partnerów i dostępnych środków finansowych na rzecz osiągnięcia przyjętych celów,

Opracowanie odpowiedniego i skutecznego podejścia do realizacji wspólnych celów

i zadań w oparciu o wykorzystanie funduszy własnych, krajowych i europejskich oraz dzielenie się ich wynikami, propagowanie wiedzy i wzajemne dzielenie się doświadczeniami (organizowane lokalnie konferencje, seminaria) oraz

wynikami w ramach zrealizowanych projektów (promocja i rozpowszechnianie informacji, wykorzystanie w praktyce nabytej wiedzy i rezultatów projektów),

Kompleksowość współpracy obejmująca wszystkich istotnych uczestników rozwoju lokalnego i regionalnego,

Integrowanie współpracy w ramach istotnych zagadnień oraz aktywności poszczególnych podmiotów rozwoju społeczno-gospodarczego regionu (rekreacja

i turystyka przyjazna dla środowiska, np. agroturystyka, szlaki turystyczne, walory przyrodnicze, lokalne wyroby żywnościowe, aktywizacja lokalnych społeczności),

wspólne rozpoznanie barier ponadlokalnych oraz wpływanie na kształtowanie polityki krajowej i europejskiej,

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Wykorzystanie na szczeblu lokalnym istniejących możliwości integracji europejskiej w zakresie głównych wyzwań rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej (ochrona wód, ochrona bioróżnorodności).

Ważnym elementem realizacji strategii rozwoju zrównoważonego gminy będzie współpraca z innymi gminami krajowymi. Pozwoli ona między innymi na lepsze wykorzystanie środków unijnych. Głównymi celami wspólnej aktywności gmin będzie integrowanie działań, wspieranie wybranych jednostek samorządu terytorialnego na rzecz ochrony środowiska oraz reprezentowanie wspólnych interesów na arenie krajowej i międzynarodowej. Środkami realizacji tych celów są konkretne działania, do najważniejszych z nich należy:

- współpraca gmin z organizacjami krajowymi i międzynarodowymi zajmującymi się rozwojem zrównoważonym, ochroną środowiska i edukacją ekologiczną,
- wymiana doświadczeń i dobrych praktyk z innymi samorządami lokalnymi w dziedzinie ochrony środowiska,
- poszukiwanie źródeł finansowania i pozyskiwanie funduszy na działalność i inwestycje proekologiczne,
- działania mające na celu promocję regionu oraz jego walorów krajobrazowo – przyrodniczych
- działalność szkoleniowa, informacyjna i edukacyjna.

Równie ważną formą współpracy jest współdziałanie jednostek samorządowych, organizacji pozarządowych z różnych państw. Szczególnie istotne integrowanie wysiłków instytucji państw ze sobą graniczących. Warunkiem budowania spójności i rozwoju zrównoważonego w regionach krajów graniczących jest właściwy sposób zarządzania i współpracy

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

obszarów przygranicznych. Na dobre praktyki w zakresie współpracy międzynarodowej państw graniczących wpływ mają następujące czynniki:

- **ciągłość**, która jest kluczowa dla udanej współpracy w zakresie gospodarowania przestrzennego. Skuteczne działania są możliwe jedynie w następstwie długotrwałej współpracy. Po pierwsze stymulować to będzie proces wzajemnego poznawania się, budowania zaufania i wymiany doświadczeń. Po drugie natomiast podmioty takiej współpracy będą zmotywowane do podejmowania wspólnych wysiłków, przewidując długotrwałe efekty działań. Ciągłość można osiągnąć poprzez wsparcie współpracy transgranicznej odpowiednimi decyzjami politycznymi.

- **odpowiedni dobór celów i wspólne strategie działania**. Jedynie odpowiednie zaprojektowanie celów daje rozsądne ramy współpracy transgranicznej oraz gwarantuje wspólne i celowe działania w miastach i regionach pogranicza. Dlatego początkiem zawiązania współpracy powinno być określenie celów, ustalenie planu działania oraz pełne zaangażowanie wszystkich podmiotów współpracy. Często bowiem zdarza się, że zbyt daleko posunięte cele i oczekiwania mogą w przypadku ich nie spełnienia spowodować frustrację podmiotów i w konsekwencji zablokować wspólne działania.

- **motywacja podmiotów ze sobą współpracujących**. Nawet w dobrze określonym

i zorganizowanym procesie współdziałania, na początkowym etapie ważna jest motywacja podmiotów, które muszą zobowiązywać się do współpracy i wspierania wynikających z niej działań poprzez proponowanie rozwiązań problemów i ich wspólnym rozwiązywaniu. Ważne na wstępnym etapie działań jest włączenie się politycznych organów decyzyjnych.

- **niezależny mediator**, którego rola może okazać się pomocna dla dobrego zarządzania procesem komunikowania się podmiotów. Mediacja taka wzmacnia

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

współpracę jeśli odpowiadają za nią doświadczenie ludzie, niezależni od administracji publicznej i innych współdziałających organów, a którzy są postrzegani przez samorządy jako fachowcy. Nadmierna rola administracji publicznej nad przedstawicielami podmiotów, które nawiązują współpracę okazuje się bowiem często niekorzystna.

- **finansowanie zewnętrzne i wkład własny**, które są bardzo istotnymi warunkami wstępnego rozpoczęcia współpracy transgranicznej. Wkład własny podmiotów współpracujących jest niezwykle istotny, świadczy bowiem o rzeczywistym zaangażowaniu i wiąże współpracujące ze sobą strony.

2.5. Przygotowanie, ocena i monitorowanie procesu wdrażania zasad rozwoju zrównoważonego

Przygotowanie, ocena i monitorowanie całego procesu wdrażanie zasad rozwoju zrównoważonego w regionie decyduje w istotnym stopniu o efektach społecznych i efektywności ekonomicznej. Kluczowe jest poddawani tym procesom każdej inwestycji, projektu, które będą miały być realizowane w regionie w ramach działań zrównoważonych.

Ogólne zasady dobrych praktyk w zakresie przygotowania, realizacji i monitorowania:

- wykorzystanie jako wzorców przykładów oraz zasad dobrych praktyk zrównoważonego rozwoju, które sprawdziły się w innych gminach, województwach, krajach,
- wykorzystanie doświadczeń innych podmiotów krajowych i zagranicznych realizujących podobne projekty,

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- wykorzystanie know –how pod względem najlepszej dostępnej praktyki oraz standardów ekologicznych i technicznych,
- rzetelne sprawdzenie zgodności projektu z dokumentami planistycznymi i strategicznymi rozwoju lokalnego (plany/strategie rozwoju miasta, plany odnowy wsi, plany rewitalizacji, plany energetyczne, plany zagospodarowania przestrzennego),
- rzetelne przeprowadzenie niezbędnych studiów i analiz na etapie opracowania koncepcji (właściwe określenie potrzeb rozwojowych, możliwości i uwarunkowań realizacji celów) oraz określenia rozwiązań technicznych (ocena oddziaływania na środowisko),
- zapewnienie udziału społecznego na etapie przygotowania projektu, gwarantującego jego sprawną realizację oraz wykorzystanie wyników (aktywne formy uczestnictwa społeczności lokalnej: spotkania, ankiety),
- na etapie przygotowania projektów przeprowadzenie rzeczowej analizy możliwości technicznych i rozwiązań, które mogą być przyjęte w projekcie,
- uwzględnienie, jako kryterium wyboru rozwiązań i oceny projektów, stopnia innowacyjności ekologicznej zastosowanych rozwiązań,
- koncentracja i zagwarantowanie środków na realizację projektów w trakcie jego realizacji oraz wykorzystania jego wyników,
- wewnętrzna spójność projektów - projekt musi odnosić się do konkretnych potrzeb, mieć zdefiniowane cele, zadania, realistyczny budżet, harmonogram oraz monitorowanie wskaźników projektu,
- dokładne zaplanowanie zadań, sposobów wykonania oraz harmonogramów prac,

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- zapewnienie skutecznych rozwiązań instytucjonalnych zarządzania projektem (zarządzający, grupa nadzorująca, grupa doradcza, ciała konsultacyjne i opiniujące),
- zapewnienie trwałości rezultatów projektu poprzez jego odpowiednie zaplanowanie z uwzględnieniem konieczności poniesienia kosztów po jego realizacji (amortyzacja).

3. Walory turystyczne i przyrodnicze oraz ich zrównoważone użytkowanie

W Gminie Zawady znajduje się jedyny aktualnie istniejący naturalny zbiornik wodny o charakterze jeziora w dolinie Narwi, jest to Jezioro Maliszewskie. Obecnie jezioro zajmuje powierzchnię około 85 ha i charakteryzuje się bardzo dużą, kilkunastometrową miąższością osadów jeziornych. Osady te stanowią jedyne w swoim rodzaju źródło wiedzy o zmianach klimatycznych na przestrzeni ostatnich 130 tysięcy lat. Zbiornik otoczony jest szerokim pasem roślinności szuwarowej i leży na skraju osuszonych terenów torfowiskowych związanych z dawnym Bagnem Wizna. Geneza Jeziora Maliszewskiego pozostaje dotąd niewyjaśniona. Zbiornik ten ze względu na swoje rozmiary i trwałość zapewnia odmienne nieco warunki środowiskowe dla występowania organizmów wodnych, amfibiicznych i lądowych związanych z wodami. Obszary jeziora są skupiskiem na skalę światową chronionych gatunków ptactwa wodnego i błotnego. Występują tutaj typowe lęgowe ptaki wodno-błotne (łąbądź niemego, krzyżówki itd.). W okresie przelotów pojawiają się: rybitwy białoskrzydłe i mewy małe, rybołów czy łąbędzie krzykliwe. Późną jesienią na jeziorze pierzą się łąbędzie nieme (nawet do 100 ptaków), którym towarzyszą gęsi, kaczki, czasami nury. Na zachód od Maliszewa rozpościerają się łąki

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

podzielone na regularne kwatery. To dobre miejsce na obserwacje ptaków żerujących na nornikach i drobnych kręgowcach. Wiosną i latem orliki, bociany, błotniaki pojawiają się na świeżych pokosach. Zimą to doskonałe miejsce do obserwacji myszołówów włośchatych i zwyczajnych. Wzdłuż rowów gnieździ się i żeruje sporo wróblaków - gąsiorki, dziwonie, przelotne czeczotki. Podczas wiosennej migracji ptaków, bataliony mają tu swoje regularne tokowiska.

3.1. Turystyka i rekreacja

Turystyka i rekreacja stanowią istotny element rozwoju społeczno-gospodarczego. Dlatego turystyka powinna aktywnie uczestniczyć w strategii rozwoju zrównoważonego regionu, jednocześnie gwarantując podtrzymanie zasobów naturalnych, od których należy jej rozwój. Rozwój zrównoważony turystyki i rekreacji wymaga podejmowania spójnych działań w wielu obszarach zarządzania, począwszy od planowania przestrzennego, przez programowanie rozwoju, realizację planów działania oraz indywidualne projekty z tego zakresu.

Ogólne zasady dobrych praktyk w zakresie turystyki i rekreacji:

- strategiczna integracja turystyki z wszystkimi istotnymi aspektami rozwoju lokalnego i ponadregionalnego (transport, ochrona przyrody, planowanie przestrzenne). Projekty muszą być wypadkową strategii rozwoju w tych dziedzinach,
- podejmowanie współpracy między jednostkami administracji samorządowej, rządowej i podmiotami gospodarczymi w opracowaniu i realizacji projektów,

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- integracja rozwiązań (np. w ramach ocen oddziaływania na środowisko i audytów środowiskowych) w zakresie infrastruktury turystycznej z zagadnieniami ochrony środowiska,
- integracja ponadregionalna i międzynarodowa infrastruktury turystycznej i uzupełniających działań wspierających rozwój turystyki (rozwój szlaków turystycznych, regionalnych produktów turystycznych, marek produktów oraz inicjatyw na przykład inicjatywy zielonych szlaków turystycznych),
- tworzenie instytucji zapewniających doradztwo dla firm turystycznych, informację turystyczną dla turystów,
- stosowanie wytycznych rozwoju turystyki zrównoważonej oraz wykorzystanie zasad najlepszych praktyk w tym zakresie,
- uwzględnianie innowacyjnych pomysłów zarządzania turystyką (wydłużenie sezonu turystycznego, pobudzanie tradycyjnej działalności, głównie rolnictwa),
- stosowanie narzędzi zarządzania turystyką na przykład: certyfikaty, podnoszenie umiejętności w zakresie nowych form zarządzania turystyką
- stosowanie uznanych zasad postępowania oraz standardów usług,
- ciągłe doskonalenie jakości produktów i usług turystycznych przez monitorowanie ruchu turystycznego i jego wpływu na środowisko oraz jego udoskonalanie
w zależności od zaistniałej sytuacji,
- rozpoznanie potrzeb i możliwości rozwoju turystycznego oraz oddziaływań na środowisko (przeprowadzanie ocen oddziaływania na środowisko),

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- współpraca między podmiotami publicznymi i prywatnymi (umowy partnerskie) które gwarantują ciągłość działań, ograniczenie kosztów środowiskowych i społecznych realizacji celów.

Rozwój turystyki obszarów wiejskich zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego powinien uwzględniać następujące zasady:

- rozwój turystyki powinien być dostosowany do rodzaju i jakości zasobów środowiska przyrodniczego i nie może przyczyniać się do jego degradacji,
- miejscowa ludność powinna brać udział we wszystkich inicjatywach związanych z turystyką i rekreacją podejmowanych na zamieszkałych przez nią obszarach,
- oferta turystyczno – rekreacyjna powinna opierać się na regionalnych zasobach naturalnych, ludzkich i materialnych,
- powinno się realizować inwestycje niewielkie dostosowane skalą do warunków otoczenia,
- rozwój turystyki powinien być korzystny etnicznie, społecznie i ekonomicznie dla miejscowej ludności.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego wskazuje, że wiodącymi formami turystyki i rekreacji w regionie będą:

- turystyka przyrodnicza,
- turystyka kulturalno – etniczna,
- turystyka kwalifikowana,
- agroturystyka,
- turystyka transgraniczna i międzynarodowa,
- wypoczynek w obszarach uzdrowiskowych,

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- wypoczynek w ekosystemach wodnych, leśnych i łąkowych.

Większość gmin województwa podlaskiego (w tym również Gmina Zawady) ze względu na wyjątkowe w skali nie tylko Polski ale i całej Europy walory przyrodnicze i kulturowe ma znakomite warunki do rozwoju turystyki. Dla regionu Jeziora Maliszewskiego najbardziej przyszłościowy jest rozwój następujących rodzajów turystyki zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego:

- 1) turystyka przyrodnicza – rozwijana na bazie form ochrony przyrody, a także w oparciu o szlaki turystyczne, ścieżki dydaktyczne i punkty widokowe
- 2) agroturystyka – wypoczynek w wiejskich gospodarstwach. Jej celem jest przybliżenie turystom życia zgodnego z naturą poprzez obcowanie z przyrodą, na obszarach bogatych w walory krajobrazu kulturowego i przyrodniczego. Niezbędny jest rozwój infrastruktury służącej agroturystyce, przede wszystkim:
 - przygotowanie kwater położonych w obszarach agroturystycznych ,
 - odpowiednie wyposażenie obszarów agroturystycznych w infrastrukturę techniczną,
gwarantujący wysoki poziom udogodnień dla turystów,
 - duża dostępność walorów rekreacyjnych,
 - regularne podwyższanie atrakcyjności pobytu dla turystów poprzez udostępnienie propozycji aktywnego spędzania czasu.
- 3) turystyka kwalifikowana – propozycja niekonwencjonalnych zajęć skierowana do turystów, która wydłuża sezon turystyczny. Działania, które wpłyną na rozwój tego typu wypoczynku to:

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- rozwój bazy obiektów przydatnych dla turystyki sprawnościowej, szkół przetrwania,
- rozbudowa szlaków turystycznych przeznaczonych dla rajdów pieszych, rowerowych, konnych itd.,
- rozbudowa infrastruktury wędkarskiej, udostępnienie wędkarzom atrakcyjnych warunków,
- rozwój specjalistycznej bazy turystycznej (wypożyczalnie sprzętu, wsparcie dydaktyczne).

Przedstawiciele organów samorządowych i współpracujące z nimi organizacje pozarządowe oprócz rozwijania i upowszechniania istniejących atrakcji (naturalne walory przyrodnicze) mogą również skoncentrować swoje wysiłki na kreowaniu nowych atrakcji w postaci: regionalnych karczm, wioszek etnograficznych, imprez kulturalnych, aktywizacji społeczności lokalnej, a także na udostępnianiu turystom możliwości zapoznania się z regionalnymi tradycjami (potrawy, historia, sztuka). Działania przedstawicieli sektora samorządowego i pozarządowego muszą zmierzać w kierunku promocji i kreowania oryginalnych inicjatyw i produktów turystycznych przedstawiających różnorodne formy turystyki, krajobraz naturalny, kulturę regionalną oraz środowisko naturalne wraz z unikatowymi gatunkami zwierząt i roślin.

Intensywność zagospodarowania i użytkowania obszarów powinna być odwrotnie proporcjonalna do wartości i wyjątkowości zasobów naturalnych przyrodniczo cennych. Duże obiekty, które są użytkowane przez dużą liczbę ludzi muszą być lokalizowane w dalekiej odległości od cennego przyrodniczo jeziora. Preferowane być powinny raczej obiekty małych rozmiarów dostosowane wielkością i formą do

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

otaczającego je krajobrazu. Liczba potencjalnych odbiorców, turystów musi natomiast uwzględniać naturalną „chłonność” obszaru. Ruch turystyczny poza obiektami infrastrukturalnymi powinien być w odpowiedni sposób monitorowany i sterowany z równoczesnym ograniczeniem masowej penetracji terenów o najwyższej wartości przyrodniczej. Ważne jest również aby obiekty infrastruktury turystycznej były zabezpieczone technicznie. Nie tylko urządzenia wodno – kanalizacyjne ale również drogi, ścieżki, place mimo pozornej neutralności wobec otoczenia często intensywnie użytkowane doprowadzają do jego degradacji.

3.2 Ochrona walorów przyrodniczych

Rozwój zrównoważony (ekologicznie dopuszczalny i wskazany, ekonomicznie uzasadniony a społecznie pożądanym) powinien być sprawiedliwy w wymiarze społecznym i obojętny dla środowiska naturalnego. Walory przyrodnicze, często intensywnie wykorzystywane, są poddane różnym czynnikom środowiskowym związanym z gospodarką, turystyką i osadnictwem. Są tym samym integralnym elementem rozwoju społecznego. Ich ochrona wymaga w szczególności skutecznego planowania przestrzennego, integracji planów i programów oraz ocen oddziaływania na środowisko. Ze względu na częste hamowanie rozwoju danego regionu przez wprowadzenie zbyt restrykcyjnych ograniczeń środowiskowych szczególnie istotne jest ujmowanie jego uwarunkowań.

Ogólne zasady dobrych praktyk w zakresie ochrony walorów przyrodniczych:

- integracja projektów ochrony przyrodniczej z programami rozwoju lokalnego i regionalnego (perspektywa krótko, średnio i długoterminowa),

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- uwzględnienie istotnych uwarunkowań (prawo własności, plany inwestycyjne studia i plany miejscowego zagospodarowania terenu, programy i plany i programy ochrony przyrody),
- uwzględnienie możliwości wielofunkcyjnego wykorzystania zasobów przyrodniczych (funkcja: edukacyjna, rekreacyjna, kulturowa, gospodarcza rolnicza, leśna, osadnicza), z zapewnieniem równowagi między funkcjami i kompleksowego wykorzystania walorów przyrodniczych (systematyczne i rzetelne analizy, oceny oddziaływania na środowisko w powiązaniu z monitoringiem i zarządzaniem środowiskiem),
- realizacja projektów komplementarnych, pozainwestycyjnych (projekty z zakresu informacji, edukacji, integracji zapisów w strategiach, planach)
- odpowiednie wprowadzanie instrumentów prawa lokalnego, zasad zarządzania i kompetencji regionalnych,
- współpraca w trakcie przygotowania i realizacji projektów z instytucjami, organizacjami pozarządowymi oraz osobami zajmującymi się ochroną walorów przyrody,
- zapewnienie akceptowalności społecznej przez spotkania, ankiety, rzetelne analizy społeczno – ekonomiczne.

Stosując się do dobrych praktyk w zakresie ochrony przyrody należy przestrzegać następujących uwarunkowań:

- przestrzegania zasad obiegu materii i energii w środowisku przyrodniczym w odniesieniu do zasobów odnawialnych i nieodnawialnych oraz emisji substancji,

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- zachowania i wzbogacania istniejącej różnorodności biologicznej,
- stymulacji tzw. ładu przestrzennego, który będzie związany z planem zagospodarowania przestrzennego, a który będzie wyrazem harmonijności, uporządkowania, proporcjonalności i równowagi środowiska.

Realizacja założeń rozwoju zrównoważonego pod względem ochrony walorów przyrodniczych powinna przede wszystkim uwzględnić:

- przeciwdziałanie zagrożeniom spowodowanym zanieczyszczeniami wód powierzchniowych i podziemnych (zaopatrzenie w wodę, kanalizacje zbiorcze, oczyszczalnie ścieków lokalne, składowiska odpadów),
- przeciwdziałanie zagrożeniom spowodowanym erozją wodną i wietrzną,
- poprawę struktury bilansu wodnego obszarów wiejskich poprzez zwiększenie retencyjności i infiltracyjności gleb, obiektów zmeliorowanych oraz zlewni rzecznych,
- ułatwianie odnawialności zasobów i ograniczenie żywności obiegu wody poprzez ograniczenie niekontrolowanego odpływu z terenów zmeliorowanych.

Koniecznymi warunkami zrównoważonego, harmonijnego rozwoju krajobrazu Jeziora Maliszewskiego jest redukcja zanieczyszczeń i rekultywacja zmodyfikowanych cykli krążenia wody i biogenów w krajobrazie. Cel ten może zostać osiągnięty jedynie przez połączenie wysiłków specjalistów z różnych dziedzin nauk środowiskowych. Celem nadrzędnym takich działań powinno być dążenie do integracji możliwości kontrolowania procesów ekologicznych obszarów położonych wokół Jeziora Maliszewskiego za pomocą biotechnologii ekosystemowych lub inżynierii ekologicznej. Obecnie jednym z największych zagrożeń biosfery jest degradacja cykli krążenia wody i związków biogenych. Dlatego też wykorzystanie wspomnianych

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

metod jest szczególnie istotne. Priorytetem jest więc zastosowanie zintegrowanego podejścia do ochrony środowiska. Proces odbudowywania naturalnych procesów może zarówno ograniczyć zagrożenia ale również przede wszystkim zwiększyć możliwości harmonijnego, zrównoważonego rozwoju. Kontrola i regulacja cykli krążenia biogenów i wody w skali krajobrazu mogą być bowiem wykorzystane do zwiększenia odporności ekosystemu na niekorzystne zmiany spowodowane działalnością człowieka. Nadmierna eksploatacja i degradacja struktury biotycznej zmienia procesy zachodzące w ekosystemie, powodując zmniejszenie możliwości ekosystemu do dostarczania zasobów żądanych. Zastosowanie koncepcji rozwoju zrównoważonego daje szansę na ograniczenie tego zagrożenia. Jednym z głównych celów tej idei jest zachowanie równowagi homeostatycznej ekosystemu, która powinna być oparta o dwa założenia:

- efektywne wykorzystywanie surowców i energii na jednostkę wzrostu ekonomicznego,
- zwiększenie odporności i zdolności elastycznego reagowania ekosystemu na działanie człowieka.

Bardzo duże znaczenie w procesie utrzymania równowagi w ekosystemie jeziora odgrywa pokrywa roślinna. Wszystkie czynniki umożliwiające utrzymanie równowagi są przez nią w różnym stopniu modyfikowane. Oddziaływanie pomiędzy warunkami pogodowymi a lokalnymi zmianami energii i wilgotności modyfikowane roślinnością determinują regionalne warunki klimatyczne oraz dynamikę zasobów wodnych. Pokrywa roślinna to jeden z kluczowych czynników buforowych równowagi termicznej, który stabilizuje cyrkulację wody, redukuje erozję oraz powoduje wynoszenie biogenów z ekosystemu lądowego do wodnego. Tym samym powodując podwyższenie jakości

wody oraz zwiększenie bioróżnorodności. To właśnie zbadanie roli roślin w danym obszarze w procesie przepływu energii, krążeniu biogenów i wody w krajobrazie, kumulacji zanieczyszczeń oraz ich zależnościami z wyższymi poziomami troficznymi i procesami dekompozycji powinno stać się punktem wyjścia do opracowania przyjaznych środowisku technologii.

4. Podsumowanie

Sposoby i kierunki realizacji idei rozwoju zrównoważonego zależą od funkcji jakie obszary krajobrazu Jeziora Maliszewskiego będą pełniły ze względu na swoje walory przyrodnicze

i potencjał produkcyjny. Kluczowe jest więc przeprowadzenie waloryzacji oraz rozpoznanie potencjału przyrodniczego, które można scharakteryzować za pomocą określonych wartości. Cechą charakterystyczną całej Doliny Narwi jest jej wyjątkowo duże, zaznaczone na całej szerokości, uzależnienie od wód rzecznych. Na tym obszarze dominują mułowiska i namuliska, stosunkowo mały jest udział wód gruntowych. Z tego powodu przeobrażanie przez człowieka naturalnego stanu doliny na danym odcinku wpływa na zmiany środowiskowe w innych jej częściach. Istotne znaczenie dla kształtowania uwodnienia określonych odcinków Doliny odgrywiają naturalne „progi” morfologiczne. Są to przede wszystkim zwężenia Doliny, załamanie spadku jej dna, lokalne występujące wypiętrzające dno doliny torfowiska. Tereny położone wokół Jeziora Maliszewskiego, podobnie jak i samo jezioro mają duże znaczenie turystyczne. Naturalne warunki siedliskowe występujące na tym obszarze sprzyjają rozwojowi wielogatunkowych zbiorowisk flory stanowiącej z kolei ostoję dla unikatowej fauny. Charakter krajobrazu wraz ze wszystkimi jego cennymi przyrodniczo elementami kwalifikują ten obszar jako bazę dla turystyki i rekreacji, prowadzonej w sposób zrównoważony. Konieczny jest wobec tego dalszy rozwój

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

odpowiedniej infrastruktury turystycznej (trasy wycieczkowe, obszary wędkowania, punkty obserwacyjne, pola biwakowe, bazy noclegowe). Wybitne możliwości rozwoju w regionie ma turystyka krajoznawcza (koncentrująca się na dydaktyce) oraz turystyka specjalistyczna (wędkarstwo, zbieractwo, łowiectwo). Potencjalny rozwój myślistwa wymagał będzie znacznego powiększenia ilości osobników zwierzyny tzw. grubej (jeleń, dzik, łoś) oraz kaczki dzikiej. Rozwój wędkarstwa natomiast wobec ubogich aktualnych zasobów Jeziora Maliszewskiego (ryb jest mało, a większości z nich nie ma większego znaczenia dla rozwoju wędkarstwa ze względu na małą atrakcyjność gatunków) wymaga przeprowadzenia procesu zarybiania odpowiednimi, mogącymi łatwo się przystosować do panujących warunków, a przy tym atrakcyjnymi ze względów wędkarskich gatunkami ryb. O niepowtarzalnych walorach całej Doliny Narwi decyduje rzeźba terenu, wody powierzchniowe oraz fauna i flora. Rzeźba terenu okalająca Dolinę jest przeważnie urozmaicona, występujące kulminacje terenu są atrakcyjnymi punktami widokowymi, natomiast obserwować z nich można tajemniczą, dziką i unikatową przyrodę.

Priorytetem w planowaniu i realizowaniu działalności gospodarczej i turystycznej na tym niezwykle cennym przyrodniczo obszarze powinny być założenia rozwoju zrównoważonego. Potencjał rozwoju regiony tkwi w tych obszarach gdzie możliwe jest prowadzenie aktywnej działalności gospodarczo turystycznej mogącej wpłynąć na poprawę stanu środowiska lub chociaż będącej wobec niego neutralną. Aktywność gospodarcza zgodna z zasadami rozwoju zrównoważonego stwarza dla społeczności lokalnej szansę pozyskania pracy, źródła utrzymania i zapewnienia odpowiedniego standardu życia.

Literatura

1. Bernaciak A., Spychała M., *Programowanie ochrony środowiska w gminie czyli Jak skutecznie zaplanować i wdrożyć gminny program ochrony środowiska*
2. Dembek W., *Rolniczo i ekologicznie zrównoważone zasady gospodarowania zasobami wodnymi i walorami przyrodniczymi w dolnie Górnej Narwi*
3. Giordano K., Legutko-Kobus P., *Możliwości międzynarodowej współpracy w dziedzinie ochrony środowiska i wdrażania zrównoważonego rozwoju w nowym okresie programowania Unii Europejskiej (2007-2013)*
4. Globalny Program Działań na XXI wiek – Agenda 21
5. Iwicki S., *Turystyka w zrównoważonym rozwoju obszarów pojeziernych*
6. Łasinowski H., Borys T., *Ekorozwój w polityce regionalnej. T. 2, Ekorozwój w skali regionalnej i lokalnej*
7. Mioduszewski W., *Ochrona zasobów wodnych na przykładzie zlewni Górnej Narwi*
8. Narodowa Strategia Spójności na lata 2007-2013
9. Piontek B., Piontek F., Piontek W., *Ekorozwój i narzędzia jego realizacji*
10. Polska 2025. Długookresowa strategia trwałego i zrównoważonego rozwoju,
11. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2007 – 2013
12. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020

Galina Verbovskaya

**Sustainable development of rural territories in Belarus.
Promotion of multi-stakeholder participatory cooperation for
sustainable development**

Niniejsza analiza jest jednym z działań projektu *Współpraca transgraniczna na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju obszarów cennych przyrodniczo* realizowanego przez *Lokalną Organizację Turystyczną Brama na Bagna* w partnerstwie z *PEIPSI, Center for Transboundary Cooperation*, Estonia oraz *Ecoproject*, Białoruś w ramach programu Partnerstwa Transgranicznego wdrażanego przez *Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne* przy wsparciu Norway Grants oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Sustainable development is one of the directions of work of the IPO "Ecoproject Partnership". I would like to present project "Multistakeholder LocalActionStrength" – Improvement of local sustainable strategies and local actions development and implementation in three rural communities in Belarus" implemented in this direction. The project was fulfilled jointly by Polish Green Network and IPO Ecoproject Partnership under financial support of EU.

The project contributed towards the capacity building of non-state actors (notably grass-root organisations) and local authorities as well as other stakeholders from citizens and business sector in three rural communities in Belarus to develop tools for multistakeholder participatory cooperation, planning and partnerships for the

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

development and implementation of local sustainable development strategies and actions. The project initiated participatory processes in three rural Belarusian communities around the implementation of pilot projects for sustainable local development and poverty reduction, strengthened participation of women in this process, and tangibly improve people's lives in their local communities.

The following overall objectives were set up for the project:

Increase access to environmental information, by providing information and raising awareness of the target groups about the opportunities of sustainable development in their communities, about the operation of participatory local demonstration projects, about participatory local sustainability planning and strategies for sustainable local development.

Explore and experience new ways of meeting the needs of people, through participatory approaches, through their own analysis and action and to equip the stakeholders with skills necessary for involving corporate support in their communities. Promote support people-driven local strategies to create neighbourhood and community-based development in disadvantaged rural areas.

Build partnerships on local sustainable development issues between local authorities, non-state actors, communities and the private sector to promote constructive engagement and dialogue on the local problems solutions. To help develop strategic planning tools and adapt long-term sustainability action planning at community level that is successfully implemented and periodically reviewed.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Raise awareness about different roles of men and women in Belarusian society and contribute to improving gender mainstreaming in local policy making in Belarus.

The main target groups:

Local people of the pilot project communities (Disna town, Ananichskiy and Dukorskiy village soviets, Belozerskiy village soviet).

7 project staff of Ecoproject Partnership.

Representatives of business.

Educational institutes.

Non-state actors (grassroots organisations/ local society groups/ local initiatives).

All the activities within the project can be divided into several stages.

The purpose of the **first phase was to provide the foundations for good cooperation** of all the project team, and a common understanding of tasks, responsibilities, methodologies and results. During **inception meeting** the project team from "Ecoproject Partnership" was trained to improve their managerial skills for successful implementation of the project. Common working methods, communication, reporting and payment procedures was discussed and agreed. The project activities were reviewed and a detailed plan of action was set up. The obligations and assignments of each partner were finally agreed upon. The **field visit** to three selected communities laid the same level of initial understanding of the situation in three project's communities.

The main stakeholders in the project received a **leaflet about the project**, and had a basic understanding of the project aims and expected results.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

The second phase was dedicated to capacity building, experience exchange, access to information. This phase strengthened the capacities of the main beneficiaries to communicate and cooperate; to share information, knowledge and experiences for encouraged dialogue and partnership.

There was organized a **training "How to organize initiative groups for local development. Participatory approach"**. Experience of sustainable development of rural territories in Barycz Valley, Poland. After it there was created a Community Development Initiative (from most active people and different stakeholders) in each community. The Members of the Community Development Initiatives gained qualifications in working with large groups, handling group dynamics, communication, negotiation, public dialogue and facilitation techniques as well as new competences to facilitating participatory processes, while accessing critical needs and searching for common ground and sustainable future developments.

As for access to new information, **web page** and a new **publication** "Towards to sustainable development" was published in every community describing their activities towards sustainable development. **Study visit to Barycz Valley** (Poland) of 9 representatives of partner communities,

Phase on implementation of pilot projects on sustainable community development. The goal of the third phase was to "learn by doing" and to improve practical experiences to initiate visible participatory 'Local Agenda' processes. The way of organising of the pilot projects development and implementation in each community based on the participatory approach had more chances for prolongation as the participants will gain a practical experience of working altogether in self-organised manner.

There were organized three **participatory community events in an Open Space format** and Leader approach. Open space approach gives the possibility to gather all

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

important local stakeholders in 'one room' and to really concentrate on what is important for the local community. Leader stands for 'Links between actions of rural development'. These approaches let everybody not only express their vision, but also to find supporters and mobilize responsibilities and resources for solutions of the local problems in the community.

Every participant received a book of proceedings produced during the participatory community events/ Open Space meetings. It contained the table of content, all reports of issues worked on, and the action plan agreed upon with a detailed description of the next steps to undertake with respective time frames, contact person and the contact list of all participants.

The **implementation of the pilot projects** provided a platform for all participants to inform each other about the progress of the pilot projects and to think of further steps to realize their practical initiatives.

The **follow up sessions** assisted the communities in analysis of the pilot projects and in making the analysis clear so that future action can be taken.

The last phase – evaluation, reporting. The objective of this phase is to enhance the capacity of participants for effective communication of project progress, successes, and learnings for future development.

Results of the project:

Community Development Initiatives were established in all selected communities.

One of their main tasks according to their statutes is mobilising of local community self-help efforts, creation of conditions for independent solving of arising local problems.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

There was built capacity of NGOs and local authority to develop and implement local sustainable development strategies in rural communities. This process promotes dialogue and cooperation between state and non state actors, improvement of accessibility and quality of basic public utilities and services. The process involves open discussion and debate about what is important for the whole community. This requires non-state actors, local government and citizens to work together to reach a shared goal.

There were three pilot projects implemented during the project. They included working out, description, adjustment of tourist route, organization of work on improvement of rest sites along tourist routes, collection of waste clustered on the riverside, carrying out current repair work of country roads along tourist routes, making and installation of informational stands and markers along tourist routes, publishing informational leaflets about tourist routes, opening tourist route and inviting guests.

Local people were involved into activities on improvement territory of their communities at every stage of the pilot project development.

Arrangement of places potentially interesting and attractive for tourists. It promoted popularization of the territory of the communities for attracting tourists.

Several problems we faced during project implementation:

Low informational awareness about sustainable development strategies. It stresses weak informational work with the population and lack of participation of local initiatives while decision making process.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Authorities' ignoring the problems. In some cases the authorities hide the problem and idealize the situation. The main authorities' concern is fulfilling the plans and reporting.

Lack of necessary equipment. It is one of the most difficult problems. It is very important to have good material base for development and for project implementation in particular.

People are not ready to solve the problems. Sometimes people are not eager to solve the problems of their communities and don't care what is happening. People concentrate on their personal problems and are not involved into the process.

Next steps:

- Independent work on improvement of the territory.
- Several additional pilot projects were worked out and found financing.
- Spreading information about the achieved results.
- Implementation of the new project on increasing self-government potential for sustainable tourism.

Anastasia Ivanova

Community engagement project case study: Sustainable consumption to improve the quality of life

Niniejsza analiza jest jednym z działań projektu *Współpraca transgraniczna na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju obszarów cennych przyrodniczo* realizowanego przez *Lokalną Organizację Turystyczną Brama na Bagna* w partnerstwie z *PEIPSI, Center for Transboundary Cooperation*, Estonia oraz *Ecoproject*, Białoruś w ramach programu Partnerstwa Transgranicznego wdrażanego przez *Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne* przy wsparciu Norway Grants oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

The paper struggles to present and assess the project on sustainable consumption by Eco-project – Minsk based Belarusian NGO. It all started with carrying out analysis of the situation in Belarus, we learned out that our citizens pay little attention to what they buy and eat at the same time, they would like to buy delicious, and what is most importantly healthy products that don't contain chemical additives and GMOs. Studying the situation, we learned out that there is low level of awareness on sustainable consumption among the Belarusians. It mainly happens due to the fact that the retail market offers a small number of products for sustainable consumption, and there is no labeling recognizable to the consumer. Therefore, we, together with our Belarusian and Dutch partners developed the project, the main task of which - to establish inter-sectoral cooperation in the field of sustainable consumption at the local and regional levels in the Republic of Belarus.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

We had the following objectives: raise awareness of the Belarusian citizens in the field of sustainable production and consumption and the consequences of their consumer choices; increase the number of environmentally friendly produced goods and products on the market, and develop a label that will enable consumers to recognize these products; increase interest of the retailers and manufacturers to sell sustainable consumption.

We have developed an action plan that we would like to implement this project. It includes analysis of the situation of Belarusian citizens' awareness of sustainable consumption, and opening and the starting of working of the Information Centre on Sustainable Consumption, organizing workshops and excursions, preparing and dissemination of information materials, as well as carrying out meetings of working groups and marketing teams, meetings and training with the producers and sellers.

The target group of this project were: business organizations, including local manufacturers and trade organizations, agricultural sector both local and regional (regional government); local partners, the ecological network of "Green Partnership", Belarusian Society of Consumer Protection, as well as consumers in general.

As a result, we would get the following results: Belarusian citizens are aware of the consequences of their consumer choices and buy the products of sustainable consumption; production of sustainable consumption is presented on the market and has a recognizable label for consumers; retail sellers and manufacturers recognize the opportunities in selling products of sustainable consumption; capacity of local partners in the sustainable production and consumption increases, cross-sectoral cooperation strengthens.

We have already achieved some results. Firstly, we have opened an information center on sustainable consumption, there was information about the opening and

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Rzeczypospolitej Polskiej

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

operation in Mass Media, by means of publications in local and national publications, as well as Internet portals. Also as part of the work of information center we have carried out surveys through which we learned about the level of awareness of our citizens. Media representatives have expressed interest in the received data - they applied for consultations, were interested in the results of survey conducted. As a result, at the moment we have the following results of the Information Center:

- Consulting customers on request. Consumers are applying irregularly (the highest number of complaints was observed immediately after the opening of the info-center, after the seminar and articles in press). Not so long ago, our organization has updated the website, the website presents all the directions of our activities. Users often find us through the website.
- Three thematic meetings were conducted:
- Healthy Diet: Basic Principles – 04.02.10 – 10 persons.
- Deliberate Food Choices: Case study – 25.02.10 – 8 persons.
- Sustainable consumption for preserving health and the environment 16.03.10 – 42 persons

Participants: representatives of educational establishments, public organizations, Mass Media, research institute.

At the workshop, and thematic meetings question about the term "sustainable consumption" was frequently raised. Our citizens do not perceive it properly. During the discussions, there were opinions "environmentally friendly consumption," "responsible consumption" are more acceptable.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- The Info Center published about 10 articles on sustainable consumption in newspapers and magazines of the national level.

Our information center is divided into 2 blocks – foodstuff and "green office". We are trying to spread the idea of "green office", not only among our colleagues and friendly environmental organization, but also in the places where we organize our activities. Seminar "Labeling "Natural products": experience and perspectives of using it in Belarus" was organized in October. Representatives of distribution network, which have label "Natural product", representatives of governmental establishments responsible for the working out requirements for the label and it's obtaining, took part in the seminar.

In fact, now we are carrying out extensive work on preparing an information campaign, since the main events we expect in the near future. We plan to hold campaigns in the stores, we are planning to make an animated movie that will be broadcast on the central canal, in the subway and stores, so we want to cover a large territory, to inform and attract more citizens. Certainly, the plus of our project is involvement of representatives of regional environmental organizations, so if we draw this information campaign simultaneously in all regions, then the outcome will be more efficient and effective.

During project realization interviewing was carried out. It involved several districts of Belarus. People were asked different questions and there were no ready answers, respondents answered in free format, and it made it possible to understand what people mean by this or that notion. It was found out that the first thing people pay attention to the price of the goods (60,8%), then best before date, date of issue (55,1%), composition (39,7%), 14, 9% pay attention to the absence of the additives, 6% - to the absence of GMO, and only 0,5% pay attention to the

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

ecological compatibility of package. 75% of the responders are not aware what is sustainable consumption, the rest 25% gave positive answer and had to explain their understanding of the notion. The majority of the respondents, who suppose they understand the notion correctly, interpret it in terms of stable consumption, it means consumption of the same products and the same quantity and the same quality (80%), almost quarter of the answers can be associated as corresponding to the notion of sustainable development in terms of consumption which doesn't harm health (14%) and environment (11%).

But of course we faced with some difficulties in working on this project. In our country, citizens are accustomed to solve their problems in public organizations, so it is unusual to apply to public organizations. Citizens believe that public organizations can not solve their problems and do not fully trust them. In some cases, to overcome these difficulties, we are helped by the fact that our partner is the Belarusian Society of Consumer Protection, which is the most authoritative and influential organization representing consumers' interests on national level. BSCP also has some authority to handle and work with manufacturers and are able to form a definite opinion among consumers and producers and has influence on adoption of certain specific decisions.

While preparing informational campaign we have found out that the production which is marked by the label "Natural product" is the production of the higher quality, but not the organic production. There are no agreements with Europe and CIS, which makes it difficult to obtain the sign for some producers who use imported materials (cacao beans). we recognize it is necessary to work more on improvement of the sign, it should be perfected so that it could be admitted both in Europe and

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

Russia, and it should be stressed that label "Natural product" is a great step towards clean, natural production.

We faced with the fact that some manufacturers are not interested in getting the sign "Natural product", others would like to receive this mark, but they have some barriers while obtaining this sign, others have products with this mark and are not interested in issuing of additional line of natural products. Therefore, we are working to interest the producer in getting this sign, so we want to create Eco-nomination at the annual award "Brand of the Year."

Also, another problem in the dissemination of this project was the fact that our population is poorly informed about sustainable consumption, many would also like to buy healthy food, but they believe that it is too expensive. For example, after fulfilled questioning, we found out that first of all people pay attention to price, manufacturer, expiration date and after that to the composition, the absence of GMOs. Via this survey, we learned that many (about 24% of respondents) - do not even think about what labels are on the product. So now we are planning activities that will be aimed at informing the citizens, and above all at transforming their established opinion proclaiming that "Natural - always cheaper!" And we want to issue cards with information about prohibited additives, which are relatively safe, as well as cards that will contain information about environmental labeling.

At the moment we are planning the largest and, we hope, productive actions. We really would like to draw attention to the issue of sustainable consumption, awake interest, and change the situation in our country so that our stores offered healthy and natural products as much as possible and that offices could be called "green". I would like sustainable consumption to improve life quality, and decrease harm caused to environment and humans.

Elena Atomashko

Cooperation between IPO "Ecoproject Partnership" and Children's Center "Hope" as an example of joint projects on the separate waste collection and composting

Niniejsza analiza jest jednym z działań projektu *Współpraca transgraniczna na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju obszarów cennych przyrodniczo* realizowanego przez *Lokalną Organizację Turystyczną Brama na Bagna* w partnerstwie z *PEIPSI, Center for Transboundary Cooperation*, Estonia oraz *Ecoproject*, Białoruś w ramach programu Partnerstwa Transgranicznego wdrażanego przez *Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne* przy wsparciu Norway Grants oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Children's Rehabilitation and Wellness Center, "Hope" – sanatorium and spa treatment establishment, which was created as part of the Belarusian-German project for year-round health improvement of children, living in areas contaminated with radionuclide after the Chernobyl accident. Children arrive to the center with school groups, and are accompanied by teachers. The period of staying in the center is 24 days. Center "Hope" is located in a picturesque area near the Vileika reservoir and at present is a demonstration object of energy efficiency and renewable energy resources, organic agriculture, environmental education and training.

Thanks to cooperation with IPO "Ecoproject Partnership" project "Work with staff and children on separate waste collection and composting of organic waste in the rehabilitation center "Hope" was implemented.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

In 2008, by the time the project began one of the main problems in the children's center "Hope" was the need to improve waste management system - although there was organized separate collection of waste paper, plastic and partial composting of organic waste, but in practice there was lack of some equipment, better organization of the system and additional informational work, both with the center's employees, and children who come to rehabilitation center.

For solving this problem, a working group, which consisted of an expert in public relations, the leaders of the general service department, department of nonschool education and the representatives of the canteen. Initially, information about the quantity and kind of waste produced in different parts of the center was collected, it was necessary to find out who collects waste and where it is stored, what equipment is necessary to broaden and improve the system of separate waste collection and recycling. Taking into consideration the significant amount of biodegradable waste in the canteen, children's buildings and waste appeared while cleaning-up, weeding flower beds, and the need for compost material to fertilize agricultural area, it was decided to focus on composting of organic waste.

In the network of the project bins for separate collection of organic waste in the children's buildings, large plastic containers for composting, watering device and chopper of the branches were installed. Head of general service department was trained composting of organic waste during the workshop organized by IPO "Ecoproject Partnership" for further training other employees of the center.

To attract staff to work on the separate collection of organic waste, meetings with staff of the general service department, the department of nutrition and out-of-school education were held. Experience has shown that informational work and joint discussion of the problem increase staff motivation and contribute to a more thorough separate waste collection, it was decided to discuss issues of waste

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

management at the meetings on the environmental management system established in rehabilitation center "Hope". As center staff noted, the installation of containers is not enough for efficient operation of the system of separate waste collection and recycling. Constant education of staff and vacationers is very important as well – such work forwards separate waste collection and further recycling.

Upon arrival of new groups of children training on separate waste collection and composting of organic matter is carried out both for the accompanying teachers and children. Children are provided with colorful informational booklets about waste. During the stay in the center "Hope" vacationers take part in the separation of waste and throw recycling material in special containers. It helps to support waste management system in the center and spreads experience in all regions of Belarus, from which children come to the center "Hope."

Improving waste management in the rehabilitation center "Hope" has increased the proportion of recyclable waste to those that are stored on the polygons. Agricultural Branch of Children's Center gets an environmentally friendly compost for seedlings from biodegradable waste of the canteen, fruit rests and fruit peelings, leaves and plants. Parallel to this, there is increase of ecological consciousness and environmental awareness of children and adults. It makes it possible to multiply the positive experience in other communities as children spread the obtained skills and knowledge in their families and local schools.

Thus, the rehabilitation center "Hope" became demonstrational object for exchanging experiences in waste management – people apply to the center for consultations and representatives from other communities come on excursions.

Irina Lastovka

**Belarus based pilot projects on organic wastes composting
Project Case Study
Sustainable waste water treatment in rural areas in Belarus**

Niniejsza analiza jest jednym z działań projektu *Współpraca transgraniczna na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju obszarów cennych przyrodniczo* realizowanego przez *Lokalną Organizację Turystyczną Brama na Bagna* w partnerstwie z *PEIPSI, Center for Transboundary Cooperation*, Estonia oraz *Ecoproject*, Białoruś w ramach programu Partnerstwa Transgranicznego wdrażanego przez *Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne* przy wsparciu Norway Grants oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

The main aim of the project was protection of transboundary waters of Belarusian-Baltic watershed through teaching ecosanitation in educational establishments in Vilejskiy region. Actions implemented within the project included:

Need assessment study tour on monitoring water quality in the river Vilia and wells in Vilejskiy region. The study was carried out by pupils and tutors of the children's tourist club "Tortoises", which functions on the basis of Vilejskiy center of nonschool education. The age of the pupils is 12-18 years (55 persons in total). The study consisted of 6 sages and the following targets were defined:

- examining the river and finding out the main sources of its pollution;

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

- testing water from wells in the village placed along the river;
- informing population about the ways of prevention pollution of underground water and surface waters.

For the monitoring water quality the part of the river Vilia was chosen. The water was tested on content of ammonium nitrogen, phosphates and dissolved oxygen. Water was examined with the help of test-set consisting of several chemical substances, necessary equipment and instruction how to use it. The comparison of the enumerated indicators defined in different places of the selected part of the river helped to identify the canals and inflows which worsen water quality.

Water in village wells was tested on nitrates and nitrites content with help of test-stripe Nitrat-Test, Merckoquant®, Germany. The water tests were made with consent of the owners of the wells and with their participation. While monitoring the participants commented on the results of the tests, explained the possible reasons for the pollution, and gave information about the wells treatment. 110 wells were examined. The condition of 44 of them was in norm – the nitrates content was lower than the norm or was missing at all. The nitrates content considerably exceeded the norms in 44 wells. The main reason for the pollution – breaking of the first zone of sanitary control: there are constructions, vegetable gardens and fields. Local people are not aware of the elementary methods of treating the wells: improvement of stinking fund, appropriate arrangement of wells, its cleaning. Informational corner in CRHC “Nadezhda” for promotion of ecosanitation. Informational corner consisted of:

Plastic seat for ecosan toilet as a sample.

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

3 posters on ecosanitation: "Ecological waste water treatment", "Toilets with urine take-off – demonstrational platform", "It is waterless ecological toilet with urine take-off ».

Informational materials about ecosanitary

Conference "Water resources and ecosanitation": 24 persons took part in the conference. Among them: representatives of educational establishments, regional nature protection inspection, regional sanitary services, children's centre "Nadezhda", Mogilevskiy regional centre of hydrometeorology, public organizations, Mass Media.

- Got new knowledge and skills in water quality testing with the help of Merck test-ledge (determination of nitrates content in water from well), and using methods for defining content of oxygen, phosphates and ammonium in river water.
- Got to know ecological advantages of Ecosan toilets in comparison with traditional pit latrine, their ecological and domestic advantages and international experience in this sphere.
- Got new information about influence of water quality on people's health and environment, water monitoring methods used by sanitation services – their advantages and disadvantages.
- Got ideas of possible ways of involving pupils into joint work on water monitoring and influence of this work on village inhabitants' opinion of the problem of drinking water quality, improvement of the wells, household influence on ground and surface water.
- Pupils got new knowledge in possible ways of water quality testing, got new skills in the mentioned methods. Participation in examining water from wells and

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

river influenced their ecological consciousness; they changed their attitude to the question of water quality influence on person's health and water pollution in the river.

- Got acquainted with possibilities of cooperation among educational establishments, public organizations, local authorities, sanitation services, nature protection organizations and other organizations working in the sphere of protection of water resources and ecosanitation.
- Get to know the methods of sustainable waste water treatment, their ecological and domestic advantages and international experience in this sphere.

Project results:

- The project evoked response at the local level – it is not people's indifference to the question of water quality. This question wasn't touched upon before, and there wasn't enough information. Most people were sure about safety of the situation. Rural families as well as families from the towns who have dachas in rural areas became interested in the possibilities of the proper ways of arrangement of the wells and construction of ecosan toilets.
- Local people are interested in continuation of monitoring water in the wells.
- Village inhabitants show interest in improvement private and public wells, centralization of water supply in order to have good water quality. Inhabitants are becoming interested in the methods of sustainable waste water treatment for protecting ground waters from pollution.
- Having test results and getting information about nitrates influence on people's health, children who participated in the project shared this information with their parents, grandparents and relatives who live in rural

PROGRAM PARTNERSTWA TRANSGRANICZNEGO

areas and use wells, children insisted on testing water and improving village toilets.

- Teachers, who were informed at the conference, organize work on ecosanitation in schools at the lessons and out-of-class activities.
- Representative of sanitary services took the results of the tests made during the expedition in order to point out problematic places.

Difficulties faced during the project implementation

- Some elderly owners of the wells, who are alone, refused to test water, saying that they didn't want to know possible negative results in order not to think about it. Such people made approximately 7%.
- During the expedition there were places where it was impossible to come closer to water to take samples. It was caused by watery near shore-zone, other physical obstacles and long distance between road and stream canal. Conclusion: it is better to carry out expedition during warm period, when it is possible to go by kayak and float.
- Regional executive committees were not so interested in project results as sanitation services were, though it is executive committee who must solve the problem.